

Afoola Oromoo
fi
Walaloowwan

MALKAA-ITOOPHIYAA GUMIIWWAN SANYII MANNEEN
BARNOOTAA NAANNOO PIROJAKTII SUBBAA-
SABBATAA JIRAN WALIN TA'UN KAN
QOPHESSE

Hagayya, BARA 2003

Maxxansaan:-

MELCA-Ethiopia

L.S.P:- 1519 koodii 1250

L.B:- +251-11-550-71-72/550-79-49

L.Faaksii:- +251-11-550-71-72

e-mail:- melca.mahiber@gmail.com

Website:- www.melca-ethiopia.org

Hagayya, Bara 2003

Finfinnee

Itoophiyaa

© Qabiyyee Kitaaba Kana Hayyama Maxxansiisaa Malee Baay'isunis Ta'e Faayidaa Biraaf Oolchun Dhorkaadha.

Gulaaltoti:-

Barsiisaa Tasfaayee Yooseef

Barsiistuu Misraaq Makoonnin

Barsiisaa Indaalee Saahiluu

Barsiisaa Tasfaayee Maammoo

Barsiisaa Taarraqanyi Wandimmuu

Barsiisaa Birihaanuu Urgeessaa

Barsiisaa Dassaalanyi Siwayyaa

Hoggansi Gulaalaa:-

Marshaa Yilmaa tin, MALKAA-Itoophiyaa irraa

Dizaayiniin fuula haguuggaa Marshaa Yilmaa tin

MELCA-Ethiopia, Hagayya Bara 2003

Gumaachoti:-

Miseensota Gumii SAGNI

1. M.B.S 2^{ffaa} Tajjii
2. M.B.S 2^{ffaa} fi Qophaa'inaa Hoolataa
3. M.B.S 2^{ffaa} Sabbataa
4. M.B.S 2^{ffaa} Waatoo
5. M.B.S 1^{ffaa} Abbaa W/maariyaam
6. M.B.S 1^{ffaa} Rogge fi Gaamme
7. M.B.S 1^{ffaa} Mannaagashaa Koloboo
8. M.B.S 1^{ffaa} Wacacaa
9. M.B.S 1^{ffaa} Mannaagashaa Subbaa
10. M.B.S 1^{ffaa} Asgorii
11. M.B.S 1^{ffaa} Mettaa Jaarraa
12. M.B.S 1^{ffaa} Hoolataa
13. M.B.S 1^{ffaa} Burqaa Harbuu
14. M.B.S 1^{ffaa} Gooroo Qerrensaa
15. M.B.S 1^{ffaa} Burqaa Gaallee
16. M.B.S 1^{ffaa} Saadamoo Walmaraa

Tarree Qabiyyee

Mata duree

Fuula

Jalqabbii- Amaariffaan (መቅደም)

Galata

Galata- Amaariffaan (ምስጋና)

Seensa

Mammaaksa

Hiibboo

Durdurii

Walaloowwan

Durdurii- Amaariffaan

Mammaaksa- Amaariffaan

Hiibboo- Amaariffaan

Walaloowwan- Amaariffaan

Galata

Kitaabni afoolawwan aadaa fi duudhaa Oromoo hamma tokko calaqqisan qabate kun akka qophaa’u kutaaleen hawaasaa fi qaamoliin mootummaa naannoo Subbaa-Sabbataa jiran xiqqaatus guddatus hamma ta’e gumaataniiru. Kanaafuu dhaabbatni MALKAA Itoophiyaa kutaalee hawaasaa adda addaa fi qaamolii mootummaa naannoo Subbaa Sabbataatti argaman fi walin hojjatu hundaaf galata galchuu barbaada. Kessattuu garuu barattoota miseensota Gumii SANYII ta’an fi afoolota kanneen hawaasa keessaa sassaabanif, manneen barnootaa fi barsiistota hojii sassaabaa kana qindeessaa turanif akkasumas barsiistota gulaala barreeffamootaa irratti hirmaatanif MALKAAAn galata addaa galfata. Aadaalee fi duudhaalee eenyummaa keenya calaqqisan akkasumas nageenya hawaas-dinagdeef gumaachan eeganii tursiisuf lammiileen hundi hamma dandeettii fi beekkumsa qabanii gumaachuu akka qaban kan amanu MALKAAAn, aadaaleen akka hin banne fi hin irraanfatanne taasisuf haala kanaan barreeffamaan akka kaa’aman taasisuu isaa hawaasa waliin ta’un itti fufa.

Aadaa fi naannoo keenya haa eeggannuu!

ምስጋና

በመጀመሪያ ይህች የአዲስ ጅምርዎች ሁሉ መጀመሪያ የሆነች የባህላዊ እውቀት ስብስብ ወደ ህትመት ልትገባ ባለችበት ዋዜማ የመልካ-ኢትዮጵያ ሰኚ ፕሮግራም (an example of good practice in Education for sustainable development) ተብሎ በ “UNESCO” በመመረጡ የሱባ-ሰበታ ፕሮጀክታችን ባለድርሻ አካላት ሁሉ እንኳን ደስ አላች ለማለት እወዳለሁ።

ከሰኚ ፕሮግራም ተግባራት አንዱ ተዘቆ የማያልቀው የማህበረሰባችን እውቀትና ቋንቋ መገለጫ የሆኑትን ተረቶች፣ አባባሎችና ምሳሌዎች ማሰባሰብና ለህትመት ማብቃት በመሆኑ እነሆ ይህች የመጀመሪያ ስብስብ ቀርባለች።

ይህች የመጀመሪያ ስብስብ ለዚህ የበቃቸው በፕሮጀክታችን ዙሪያ ባሉ የባለድርሻ አካላት ድጋፍ ነው።

ከሁሉ በፊት የወልመራ፣ ሰበታ አዋስና ኢሉ ወረዳዎች እንዲሁም የሆለታና ሰበታ ከተማ አስተዳደር አስተዳዳሪዎች ገና ከጅምሩ የፕሮግራሙን ፋይዳ በመገንዘብ የሰኚ ክበባት በት/ቤቶች እንዲቋቋሙ ውሳኔ በመስጠታቸው ለዚህች ስብስብ ስኬት መሠረት ጣሉ።

በየት/ቤቶቹ የተቋቋሙት የሰኚ ክበባትም የፕሮግራሙ አዲስ ፅንሰ-ሀሳብና የፈጠራ አቀራረብ በፈጠረላቸው መነቃቃት በሚያስገርም መልኩ በየት/ቤቶቻቸው አርአያነት ያለው ተግባር አከናወኑ። የአዛውንቶች ቀንን በየት/ቤቶቻቸው በማክበር የባህላዊ እውቀትን አስፈላጊነት ለየት/ቤቶቻቸውና የአካባቢያቸው ማህበረሰቦች አሳዩ። ተረቶች፣ አባባሎችና ምሳሌዎች እውቀትን ከትውልድ ወደትውልድ ማስተላለፊያ የማስተማሪያ ዘዴዎች መሆናቸውንና ዘመናዊነት ያሳጣን እሴቶቻችን መሆናቸውን አሳዩ። ለእነኚህ ባህላዊ እሴቶቻችን ማንሠራራትም ሲሉ አዛውንቶች ያውቃሉ (Elders Know!) በሚል መርህ ከአዛውንቶች ጉልበት ሥር ቁጭ በማለት ለመማር ተዘጋጁ።

የአባቶቻችን ባህላዊ እውቀት ወደ ትውልዱ ይተላለፍ ዘንድም አሻራ ለመጣል የሰኚ ክበባት አስተባባሪ መምህራን የሥነ ፅሁፍ ባለሙያዎችን አሰባስቦ ስብስቡ አርትኦት እንዲደረግ ሁኔታዎችን አመቻችቶ እነሆ ይህች የመጀመሪያ ስብስብ ለመታተም በቅታለች።

ከላይ ለመግለፅ እንደሞከርኩት ለዚህች ስብስብ መታተም ድጋፍ ያደረጉ ባለድርሻ አካላት፡-

የወልመራ፣ ሰበታ አዋስና ኢሉ ወረዳዎችና የሆለታና ሰበታ ከተማ አስተዳዳሪዎች፣ የትምህርት ጽ/ቤት ኃላፊዎች ት/ቤቶች፣ የሰኚ ክበባት አስተባባሪ መምህራንና የክበባት አባላትና በመጨረሻም አርኦት በማድረግ የተሳተፉ፡-

መምህር ተስፋዬ ዮሴፍ
መምህርት ምስራቅ መኮንን
መምህር እንዳለ ሣህሉ
መምህር ተስፋዬ ማሞ
መምህር ታረቀኝ ወንዱሙ
መምህር ብርሃኑ ኡርጌሳ
መምህር ደሳለኝ ሲወያ ስለሆኑ ምስጋናችን ይድረሳቸው።

በተጨማሪም ከመጀመሪያ እስከ መጨረሻው ጽሁፎችን ከየት/ቤቶቹ በማሰባሰብና በማደረጃት ከፍተኛ ጥረት ያደረገችው የሱባ ሰበታ ፕሮጀክት የአካባቢ እንክብካቤ ትምህርት አስተባባሪ ወ/ሮ ሣምራዊት ሺፈራው ልትመሰገን ይገባል እላለሁ።

መልካም ንባብ።
ሽመልስ ተገኝ
የሱባ ሰበታ ፕሮጀክት አካባቢ አስተባባሪ።

መቅድም

ተረት ተረት የላም በረት፤
እያልን ያደግነው አ ይረሳም፤

ተረትንና የላምበረትን
ምን እንዳገናኛቸው ባናውቅም።

ቃላትና ቋንቋ የህይወት ክሮች ናቸው፤ ህይወት የሚሰፋባቸው። ይህንን ህይወት ደግሞ አጣፍጦ ከትውልድ ወደ ትውልድ ማስተላለፍ ያስፈልጋል፤ ለዚህ ነው ታሪክ ተናጋሪዎች የባህላቸው ድምጽ ታሪኩም የባህሉ መለያ የሚሆነው። ታሪክ ተናጋሪዎች የባህላቸውና የሀገራቸው ድምጽ ናቸው። ታሪኩ ድንበር በተሻገረ ቁጥርም ቁም ነገሩ አብሮ ይጓዛል።

እዚህ ላይ አንድ ምሳሌ ላንሳ፤ በቅርቡ ኬንያ ውስጥ ታራካ የሚባል ማህበረሰብ የአካባቢውን ካርታ ከሰራ በሁዋላ ብዙ ችግሮችን አነሳ፤ ረሀብ፤ በሽታ፤ የቤተሰብ ቅራኔ፤ የልጆች ብልግና፤ ወንጀል... ብዙ ተባለ፤ ይህንን ሁሉ በካርታቸው ላይ አሳዩ። ከዛ በሁዋላ መፍትሄውንም ተነጋገሩ፤ በመጨረሻም እኔን የመዘጊያ ንግግር አድርገን ብለው ጋበዙኝ። እኔም ከባሌው የሀገር ሽማግሌ አቦ አማን ማሜ የሰማሁትን ተረት አወራሁዋቸው። ተረቱም እንዲህ ነው።

በባሌ ተራራዎች ላይ የሚኖር አንድ የአይጥ ቤተሰብ ቆንጆ ልጅ ይወልዳል። ልጁም ሲያድግ በዙሪያው ያሉትን አይጦች ይጠየቁና በአለም ላይ ካሉት ነገሮች በሙሉ እጅግ ሀይለኛ የሆነውን ነገር ለሚስትነት እንዲያጨለት ቤተሰቡን ይጠይቃል። ሽማግሌዎችም ጉዳዩን ሲያወጡ ሲያወርዱ ከርመው ፀሀይን ሚስት እንድትሆነው ለመጠየቅ ይስማማሉ። ከዛም የተመረጡ ሽማግሌዎች ፀሀይ ዘንድ በመሄድ “አባክሽ ብውበትሽም ሆነ በሀይለኛነትሽ በዓለም ላይ ከአንቺ የሚበልጥ የለም፤ ትኩር ብለው ሊያዩሽ እንኳን አይቻልም፤ ስለዚህ ለልጆችን ሚስት ሁኒላት” ብለው ይጠይቃሉ። ፀሀይም “ስለጠየቃችሁኝ በጣም አመሰግናለሁ፤ ቢሆን ደግሞ ደስ ይለኝ ነበር፤ ነገር ግን እኔ እናንተ እንዳላችሁት ከሁሉም የበለጠ ሀይለኛ አይደለሁም። ዳመና ሲመጣ እኔ ምንም አቅም የለኝም፤ የኔ ሙቀትም ማንም ጋር መድረስ አይችልም።” ትላቸዋለች። እነሱም አሀ! ስለዚህ ከሁሉም ሀይለኛ ዳመና ነው ማለት ነው ይሉና ዳመና ህይወት ለዳመና ተመሳሳይ የሚስትነት ጥያቄ ያቀርባሉ። ዳመናም “እኔኮ ፀሀይን እጋርዳለሁ እንጂ ነፋስ ሲመጣ ምንም አቅም የለኝም” ትላለች። በተመሳሳይ ሁኔታ ንፋስ ህይወት ያንኑ ጥያቄ አቀረቡ፤ ንፋስም “እኔኮ እናንተ እንዳላችሁት አቅም የለኝም፤ በርግጥ ደመናን እበትናለሁ፤ ነገር ግን ተራራ ስደርስ የያዘኩትን ውሀ እንኳን አራግፌ ነው የምሄደው ስለዚህ ተራራን ብትጠይቁ ይሻላል” ትላለች። ተራራም በበኩሏ “እኔ ምን አቅም አለኝ አይጦች በአንድ ጎኔ ቀደው በሌላው ጎኔ ይወጡ የለም እንዴ? ሂዱና አይጦችን ጠይቁ” ትላለች። በመጨረሻም ሽማግሌዎቹ ለካ እኛ ከሁሉም እንበልጣለን በማለት ከመሀከላቸው ቆንጆዋን መርጠው ለሚስት ፈላጊው ጎረምሳ አይጥ ይድሩለታል።

የተረቱ መልእክት ችግራችንን ለመፍታት መፍትሄው እጃችን ላይ ነው የሚል ነው። ስለዚህ የባሌ ታሪክ በኬንያ ለታሪካ ተወላጆች ትምህርት ሆነ ማለት ነው።

ተረቶች ስጦታ ናቸው፤ የትውልድ ስጦታ። በውስጣቸው የግብረገብና የመኖር ስልት ይዘዋል። እግዚአብሔር ሰውን የፈጠረው ተረት ስለሚወድ ነው ይባላል። ተረቶች የራሳቸው ሰብእና አላቸው። በማንነታቸውና በቁምነገራቸው ይለያሉ። መልካ ተረቶችን ህብረተሰቡንና አካባቢውን እንደሚያስተሳስሩ ድሮች ወይም ክሮች ያያቸዋል።

ስለ አካባቢው ለማወቅ እነዚህን ተረቶችና አባባሎች ማጤን ያስፈልጋል። ተረት ሲጠፋ የዘመናት ቅርሶች ይጠፋሉ። ለዚህ ነው መልካ ባህልንና አካባቢን በሚያስተሳስሩ ተረቶችና አባባሎች ላይ የሚያተኩረው።

ይህቺ መጽሀፍ እጅግ ቁምነገር ያዘሉ ተረቶችን አባባሎችንና ምሳሌዎችን ይዛለች። ይዘቶቿን ለየት የሚያደርጋቸውም የብዙ ተማሪዎችንና መምህራንን እንዲሁም ከነሱ ጀርባ ያለውን ህብረተሰብ ታሪክ ስለሚያንጸባርቁ ነው። ከመግቢያው እንደምትረዱትም ስራው የብዙ ሰዎች አስተዋጽኦ ያለበትና ብዙ የተደከመበት ስራ ነው። ይህ ስራ ማሟሻ እንጂ የመጨረሻ እንደማይሆን ተስፋ አለኝ። መልካም ንባብ።

ሚሊዮን በላይ

የመልካ ኢትዮጵያ ዳይሬክተር

SEENSA

Ummata Oromoos ta'e saba biraa kessatti SANYIIN bu'ura ittin fufiinsa jiruufi jireenyaa ta'e fudhatama. Lubbu qabeeyyin hundi dhalootaan bakka walbuusaa, kan durse sanyii isaa kan isatti aanuf dabarsaa dhaloota isaa itti fufsiisa. Jiruu ilma namaaf bu'ura kan ta'e nyaata argachuunis sanyiin ala waan yaadamuu miti.

Kanaaf SANYIIN gara hundaanu hundee jireenyaati yoo janne dogoggora hin ta'u. Sanyiin nama hundaaf hundee jireenyaa akka ta'e haalamuu baatus kabajni sanyiif kennamu saboota adda addaa kessatti garaagarummaa qabaachuu ni mala.

Aadaa Oromoo kessatti sanyiin bakka guddaa qaba. Yaroo hoomisha qonnaa firiin sanyii wayita qonnaa itti aanuf ta'u sirritti filatamee fi kan faayidaa maatiif oolu irraa adda baafamee ol kaayyama. Erga ol kaayyame boodas ibliisoti fi jiidhi akka bira hin geenye of eegganaan barbaachisaan ni taasifama. Adeemsa sanyii ol kaayu fi tursiisu kessatti kessattuu dubartooti shoora guddaa taphatu.

Oromoon sanyii bara qonnaa dhufuuf ol kaayyame hin nyaatu. Homishni xinnaatee qallabni jiru maatii bara hoomishaa itti aanun gahuu hanqatu illee, firiin sanyiif ol kaa'amte nyaataaf hin oolfamtu. Kun kan agarsiisu kabaja Oromoon sanyiif qabudha. Kabajni Sanyiif kennamu waa male miti. Sanyiin dhaloota darbe, kan amma jiru fi isa dhufu of kessaa qaba. Waan ta'efis riqicha dhaloota dhalootatti ceesisu ta'e fudhatama. Dhalooti darbe kan amma jiru, kan ammaa immoo isa fuuldura dhufu kessatti mul'ata sanyiidhaani. Walumaagalatti dhalooti walfaana darbu kan walqabatu Sanyiidhani.

Faayidaa sanyiin jiruu namaa kessatti qabu fi aadaa Oromoo kanarraa ka'udhan dhaabbatni keenya MELKAAAn maqaa SANYII jadhu sagantaa hubannaa aadaa fi eegumsa naannoo Naannoo Oromiyaa kessatti gaggessuf moggaaseera.

Sagantaan Sanyii MELKA manneen barnootaa walin qindoominaan kan gaggeffamu ta'e, kaayyoon isaa inni muummeen isaa beekkumsa aadaa abbootii fi haadholii bira jiru gara dhaloota itti aanu akka darbu taasisuudha. Kunis kan taasifamu ijoolleen barnoota idileen maddii aadaa fi naannoo isaanii akkasumas uumaa sirriitti akka hubatan taasisuu fi eegumsa naannoo kessatti shoora dammaqinsa qabu akka taphatan haala mijaa'aa argamsiisudha.

Barattooti sagantaa SANYII kessatti hirmaatan hayyootaa fi manguddoota walin ta'un turtii bosona kessatti taasisaniin, aadaa, uumaa fi qabeenya uumaa irratti hubannaa hamma tokko erga argatan fi akkaataa uumaa walin walfudhatanii itti jiraachun danda'amu irratti barnoota erga argatan booda mana barnootaa isaanitti deebi'anii GUMII SANYII hundeeffatu. Gumii kana kessattis sochiilee adda addaa aadaa ofii barachuu fi eegumsa naannoo walin walqabatan ni taasisu.

Aadaan saba kamiyyuu guddina teknooloojii fi dinagdee walin kan yaroo yeroon jijjiiramu dha. Adeemsa kana kessatti aadaaleen sabaa faayidaa guddaa qaban aadaalee baar gamaa as ceehanin liqimfamarii akka hin irraanfatanne of eeggannaa gochuun barbaachisaa ta'a. Kanas haala quubsaan galmaan ga'un kan danda'amu miseensi sabaa hundi faayidaa aadaa isaa hubatee gumaacha isarraa eeggamu yoo bahatedha.

Aadaa ofii baruu fi tursiisuu walin walqabatee sochiilee barattooti miseensa GUMII SANYII ta'an taasisan kessaa inn tokko afoolota Oromoo adda addaa barreffamaan sassaabuu fi akka dokimantiitti olkaayudha. Sochiin miseensota Gumii Sanyii kunis adeemsa jabanummaa gara hundaan itti deemamaa jiru walin walqabatee aadaaleen kunneen akka hin badne fi hin irraanfatanne shoora gama isaanii taphatan keessaa isa tokko.

Aadaan Oromoo bal'aa akkuma ta'u isaa Sagantaan Sanyii MELKA kan irratti xiyyeeffatee hojjatu aadaalee uumaa fi eegumsa naannoo walin walqabatanidha. Kunis kan ta'e dhaabbatni miti- mootummaa MELKA kan hojjatu eegumsa naannoo fi qabeenya uumamaa fi gumaacha aadaan ummataa eegumsa kanaaf qaburratti waan ta'efi.

Afoolota Oromoo akkaataa kanaan sassaabaman keessaa Hibboo, Mammaaksa fi Dur duriin ni argamu. Kanneen maddis miseensoti Gumii Sanyii qabeenya uumamaa fi eegumsa naannoo ilaalchisee walaloowwan ni barressu; kanneen barressanis waltajjii adda addaa qophessun hawaasa isaanif ni dhiheessu.

Barattooti haala kanaan manguddootaa fi beektota gaafachuun afoola akka sassaaban taasisuun muuxannoo isa jalqabaa waan ta'ef akka jalqabaatti afoola hunda akka sassaaban taasisuun filatamaa ta'e waan arginef haaluma kanaan itti adeemneera.

Fuulduraaf garuu sassaabaa fi dhihessa afoolaa haala kaayyoo sagantaa Sanyii MELKAAAn walqabateen itti adeemuf yaalii goona.

Afoolota Oromoo haala kanaan miseensota Gumiiwwan Sanyiin sassaabaman keessaa hammi tokko maxxansa kanaan dubbistootaaf dhihaateera. Afoola dabalatee aadaan Oromoo bal'aa fi kan akka laayyotti himamee hin dhumne waan ta'ef fuulduras sochiilee gumiiwwan sanyii aadaa fi eegumsa naannoo walin walqabataniis taasifaman walfaana isinif dhihessuf waada galla.

Maxxansi kun miseensota Gumii Sanyiiifis ta'e dhaabbata keenyaaf muuxannoo isa duraa akkuma ta'u isaa dogoggorri tokko tokko kessatti argamuu ni mala. Haala kanaan dogoggorri yoo mudate dursinee nu ofkolchaa jachaa fuuldura dogoggora keenyarraa barannee waan foyya'aa ta'e isiniif dhihessuf yaalii godhuf ammas irra deebinee waada galla jachaa ammaf dubbisaa gaarii isiniif hawwina.

Mammaaksota Oromoo

Aadaalee mimmiidhagoo Oromoonni ittin bekkaman kessaa inni tokko mammaaksa. Oromoonni dubbii cimsanii fi gabaabsanii fixuuf mammaaksatti fayyadamu. Yaroo baay'ee manguddooti araarsaafis ta'e marii hawaas dinagdee adda addaaf yoo walga'an yaada isaanii gadi fagessanii garuu osoo dubbii hindheeressin ibsachuuf mammaaksatti fayyadamu. Kanarraa ka'udhaanis Oromoon *Dubbiin dubbii fida mammaaksi dubbii fixa jadha.*

Dubbii gar malee dheeressuu mannaa mammaaksaan gabaabsanii yaada cimaa lafa kaayyachuun akka danda'amu ibsuufis *cuunfaa baay'isuun dubbii gogsuudha* jadha oromoon. Kanaaf mammaaksi mariis ta'e haasawa Oromoo kessatti waan bakka guddaa qabudha. Aadaa Oromoo kessatti mammaaksi dubbii gabaabsufi fixuu qofa osoo hin ta'in dubbii mi'essufis shoora guddaa taphata. Dubbiin jaarsolii Oromoo mammaaksaan deggarame dhagahamee hin quufamu. Haaluma kana ibsuufis dubbii mammaaksa hinqabne mannaa ittoo sogidda hin qabne wayya jachuun mammaaksa mammaaksaan mi'essa Oromoon.

Bulchiinsa fi jaalala biyyaa, qabeenya uumamaa, siyaasaa, amantaa, addaa hojii, naamusaa fi safuu, heeraa fi seera, dhimma hawaasaa fi dinagdee walumaagalatti falaasamaa fi xinsammuu ummata Oromoo mammaaksa isaa kessatti hubachuun ni danda'ama.

Waa'ee mammaaksa Oromoo hammana erga janne booda mammaaksa Oromoo irratti hubannaa gadi fageenyaa akka argattan mammaaksota gumiiwwan SANYII manneen barnootaa naannoo Sabbataa fi Hoolataa kessa jiranin sassaabaman akka kanaa gaditti isinif dhihessineera.

MAMMAAKSOTA

Nama fardaan barbaadan lafoo argatu
Dhabaaf malee sombi kan sareeti
Qaroo dhabeessi “maal barbaadda” jennaan “ifa” jedhe
Re’een kan tokkoo raafuun kan tokkoo, kis jennee kiisii dabalanne
Fafa malee gurraa duuddi
Dureessi kennef deegaa hudduun dhukkubdi
Bakka garaan jiru migirri yaati
Yoo itti hubatanii ilaalan tafkiin ija qabdi
Kan haadhatti barte amaatiitti
Arge jettee hin foksin, dhagahe jettee hin odeessiin
Sangaan biyya ofiitti bookkisu, biyya ormaatti ni mar’ata
Oduuf na qalani jette lukkuun
Kan tokko qabdu hirriiba hin qubdu
Cubbuun bishaanii harka buleen nama nyaachisa
Akkuma dur seeteet jaartiin qullaa lafaa kaate
Sagal ka’uu irra sagal waamuu wayya
Silaa dhufa hin ooluu kajeelaa dura waami
Ani badeen waan bade hin galchitu
Namatti himu malee, namatti hin hidhan
Namni akka fardaa nyaatu gaafa akka namaa nyaatu du’a
Okkoteen waaqa hin beekne, eelee bishaan kadhatti
“Nyaadhee sifixuu dadhabus, haadhee siballeessuu dadhabbaa” jette
lukkuun
Gowwaan gingilchaatti bishaan waraaba
Dhiiraa jirtu dhiirummaa hin dhuunfatan
“Dhabaan hin galani” jette haati hattuu
Ameessi okolee dide okkotee hin didu
Dullachi waan garaa qabu alba’a
Iyyitee hin beektuu iyyinaan “Badaa, badaa” jette
Qalbii malee ijji hin argitu

Maqaan erbaniif haarawa hin taatu
Kan sangaan iyyuu male qacceen iyyiti
Waraabessi guyyaan yuuse beekkachiise
Dhamaatuun dhama raaftee ro'ootu (weessootu) na dide jetti
Suuta deeman suuta qoreen nama waraanti
Hammaatanis, hammaaranis, dhuma hin ooltu
"Numaaf haati hin bane" jedhe gowwaan haadha ajjeese
Osoo garaan addaan nama hin baasin, karaan addaan nama baasa
Namni ilkaan miidhagu, hidhii walitti hin qabatu
Namni bakka ciisu argate bakka itti diriirfatu barbaada
Re'een baala agarte qeerransa hin argitu
Harree hin qabnu, waraabessaanis wal hin dhabnu
Bara gaddaa mataa lafa godhu
Bara quufaa lukkuutu dhuufa
Kan nyaateefi kan kaate waa jalaa baha
"Maali fardi ni maraatee?" jedhe waraabessi hari'ee dadhabee
Mucaan du'aaf dhalate wareegaan hin guddatu
Ijjii fi ijoolleen tika baddi
Itti himne yoo dhageesee, itti kennine yoo olkeesee
Waan dhufu hin beekanii saree tana akaayii barsiisaa
Abbaan cabsaa ofitti hin xiqqeessu.
Abbaan of hin argu; dhakaan of hin darbu.
Billaachi ofiifuu hin qabduu dhagaatti uwwifiti.
Qirraariifi baalageen nama hin laallattu
"Yaa anaa durii" jette cirrin fardarraa kuftee.
Ayyaanni haftuu haadha warraa balleessa (ajjeesa).
Garbittiin gargaarsa argatte majii dhoksiti.
Quufan malee hin utaalani utalan malee hin caban.
"Godaa mannaa godoo wayya." jette haftuun.
Tika didaan dhiyaana dida.
"Akka ganamaa seetee narra hin ejjetiin" jette sokoruun.

"Moo yaa afaan" jedhe funyaan.
Manni ija daha malee, gurra hin dahu.
Kadhatanii galanii weeddisaa hin daakan.
Agabuu sibilchuuf ganamaan sibeelessa.
"Bagan si'arge" jennaan," bagan si hin dhokatiin "jedhe hattuun abbaa manaatiin.
Bakka loon hin oolle dhoqqee hin argani.
Cuunfaa baay'isuun dubbii gogsuudha.
Duubaan dulluma jettee jaartiin tokko ragadde.
Irreen hin moyan, alagaan hin boonan.
Eega kooraan dammaqe fardummaa maaltu jira, eega dubbii dadhabee gamnummaa maaltu jiraa.
Jooraa ooltus sareen waan hin jirre hin fuutu.
Leemman bareeddeef marqaan hin mi'aawu.
Karaafi dubbii odoo arganuu irraa goran.
Leenca humnaan roorrisu, qamaleen malaan ajjeefte.
Lukkuun biyya hin qabdu, bakka bultu hin dhabdu.
Maraattuufi sooressi akka argetti haasawa.
Mucaan " nyaanyaa" jedhe osoo hin nyaatiin hin hafu.
Of-jajjuun loon lamaa, tikseen kuma lama.
"Osoo wajjiin gallee hoolaa, walii qallee" jette jeedalli sareen.
Ari'ii biyyaa baasii qabii itti hasaasi.
Baran barruu koran.
Bareedina gurraachaafi dubbii gamnaa nama bira gaheetu hubata.
Abjuun bara beelaa buddeen, buddeen jetti.
Tafkiin gaafa haxaawan, gowwaan gaafa gorsan itti abaasa.
Namni namaaf qoricha.
Marartoon du'a hin oolchu.
"Aartu qotadhu" jedhe namichi saree biddeen dhoowwatee.
Adeemsa karaa fagoo calqabni tarkaanfii tokko.
"Ajjeechaarra sukkuummaan sodaadha" jette tafkin.

"Ani hin hanbifannee, ati hin qalbifanne" jedhe namichi.
"Dhabaaf malee fooniif nu uume" jette sareen.
Ijaafii saree namarraa hin deebisan.
Jaalala ishee hin beektuu dhungannaan boossi.
Dhagaheef heerumtee, argeef deesse.
Nama horii hin beekneef, lukkuun luka lamaa horiidha.
Namni dhama'iif uumame abjuun dhagaa guura.
Gowwaan isa darbe malee isa dhufu hin yaadu.
Abshaalli ofii nyaatee, gowwaa afaan diba.
Kan abdatanii mana ishee dhaqan akaayii nama afeerti.
Hin bari'u seetee manatti hagde.
Humna qarqa baasuufi soora ganna baasu abbaatu beeka.
Kan abdatan irra kan argatantu caala.
Barcuma ulfinaa abbaatu of jala baata.
Jabbiin hootu hin mar'attu.
Waraabessi biyya ofii nama haanyaatuu.
Kan citaa hin qabneef kan citu baasti.
Ijibbaata beelaa eelee sagal dhaabu.
Hiyyeessa irraa liqeeffachuu mannaa sooressa kadhachuu wayya.
Nuugiin tumanii nyaatan, humna baatterra hin jirtu.
Nagaroon qoree baala bakkanniisaa, harsaamessatti saadiru.
Maraattuun keessi fayyaadha.
Citaa malee mana hin kabatan.
Arbi lama yoo wallole kan miidhamu sambaleexa.
Abbeen nyaataa buleef qabateen jala hin bulu.
Alagaa ilkaan malee garaa isaa hin argani.
Qunnii buqqisaniit, abaabilleetti darbu.
Raafuun hanga okkoteen qabatu affeelan.
Tafkiin utaaltus laga hin ceetu.
Tokko namaatu nama dida; kan lammata abbaatu of dida.
"Suuraan gaariin abbaa fakkaata.

“Takkuman kufee, suutan ka’a” jette jaartiin
Qunxur mana fixxee cimmif mana gattii, Jedhan.
Muka koruun nama hin dhibu; bu’utu nama dhiba.
Surree namaa ergisani irra hin taainii hin jedhani
Ibiddi garaa foon hin waadu.
Jarjaranif Abbaa dura hin dhalatan.
Dubartiin fira hin qabne mana masaannutti baqatti.
Hiriyaa malee dhaqxee gaggessaa male galte.
Hiyyeessi har’aa quufeen bulatti dute bulti.
Boolli guyyaa argan halkan nama hin nyaatu.
Hudduu Abbaan dagate tusseen sagal ciniinti.
Haadhaafi lukku hin dhaanani.
Bofa hammeenysaa beketu waaqni luka dhowwate.
Kan qalbii fi Jaalalli ajjeese hin fayyu.
Adeemsa abbaatu oftolchaa fuula waaqatu nama tolcha Jedhe Jaldeessi.
Alagaan gaafa kolfaa firri gaafa galataa.
Malaaf malli jira mucaaf harmi jira.
Adurreen riphatee hantuuta argachuu hin ooltu.
Nama mana lowa amalli lama.
Kan Gaboon dhaga'e gowwaan galeeniitn dhokse.
Galgala maal nyaane jennaan rafnee bulle Jedhe Jedhan.
Akka haroon hin guunne akka raachi hin duune jedhan.
Of eegachaa marsaa sirba jedhee hantuutni.
Dubbiin mammaaksa hin qabnee mannaa ittoo sogidda hin qabne wayya.
Hagan bachuurraa fagaatanii haguu wayyaa.
Tikseen taakkuutti dhiistee dhumdhumatti kaati.
Kan situmetu naqoree.
Namni gaafa hiyyolee qurri isaa duude osoo hiyyolee jeduu jiraata.
Warra afaan wali beekuu, harreetu balbala cufa.
Kan sireen nama hin dadhabiin tafkiin mana dadhabdi .
Yoo dheeraan tarkaanfii malu, gabaabaan hulluqaa malatu.

Maqaan baatu fi karaan baatee hin deebitu.
Gowwaa nama gowwomsuufi dureessa mana hatu hin beekaa.
Hamma Ija kooti eenyutu naaf kajeela jette sareen.
Saree adeemtuu dill'uu goromsaatu darba.
Mi'a wal fakkaatu walbiratti fannisu.
Hantuunni farroofte qara eeboo arraabdi.
Lubbuun abbaan gate lama hin bultu.
Harki tokko ni dhiqa malee,hin qulqulleessu.
Maal baasuuf dhama raasu.
Wacitii abbaan cabsee kaa'e, kan dhiqee kaa'e itti kakata.
Raafuu fixee rafuu dide.
Mana aanu malee; mana aaru hin seenan.
Keessa keessa adurreen bineensa.
Osoo horiin hin galin hattuun mooraa guutte.
Fuulli fi nyaanni dhoksaa hin qabu.
Ilmoo bineensaa foontu gara bosonaa heda.
"Osoon kolfuun gubadhaa",jette akaayiin.
Kan akka walii loon walitti yaafatti.
Kan ilkaan ofii dhalchu, kormi hin dhalchu.
Wanta odeessanii fi wanta bobeesan hin dhaban.
Dhabaaf malee cirriin cooma kajeelti.
Garaa laafinatti, alaltuun bishaaniin nyaatamte.
Roobiin garbaa baatee, fiixeensa arraabdi.
Salphoo soqolatte, ormi soqolaa gargaara
Salphinni abbaa lafaa bara midhaan badde.
Galaanni bakka bultii hin qabne, gudeelcha guuree deema.
Qarri qara hin muru.
Tafkiin lafatti walnyaatti, namarratti wal baatti.
Fardaa fi harree okaa itti haamu; ana qacceen dhoqqeetti gadi dhaanu;
Jedhe qottiyyoon.

Kan mana qabu mala hin dhabu.
Firri wallola malee gaafa rakkoo wal irratti hin ilaalu.
Bishaan darbe hin waraaban.
Daakaniif hin marqan, dharra'aniif hin argatan.
Madaan qubaa abbaa guba.
Sanyiin waan facaasan magarti.
Ofii nyaatan ormaa laatan.
Gaddeemtuun ykn gaddeebituun namaa harree ribbii hormaata fuuti.
Beekte beekte jennaan,niitiin qeesii kitaaba dhiqxe.
Waan qabaniin gabaa bahu.
Maanguddoo fi eeboo dura hin dhaabbatan.
Na argaa na argaan na dhoksaa fida.
Haatii fi gabaan waan namaa kennitu hin beekan.
Jaartii soba raftu, qaqawweessi hin dammaqsu.
Kan dulloome jaarsa, kan du'u dargaggeessa.
Gurri dabarsaan ollaa walitti naqa.
Yaa saree ciini akkami, jennaan; isa quufe hin kadhatu, isa beela'e immoo
ni dhowwatu" jette.
Duuni biyya wajjinii, hirriiba jette jaartiin.
Ifaan sooratan dukkana daakkatu.
Waan gaarii seetee mimmixa dhuka ykn bobaa jala kaawwatte.
Jarjaraan re'ee hin horu.
Gowwaa al tokko arrabsi, innuu lammata of arrabsa.
Ijoolleen nyaataaf waaman ergaa seetee diddi.
Kan mootu dhaani jennaan dhirsi galee niitii dhaane.
Gowwaa kofalchiisanii farda dhahatu(kaachisu) dirree laallatanii farda
dhahatu /kaachisu/
Sinbira lubbuuuf kaattu ijoolleen tapha seeti.
Kan waraane ni dagata; kan waraaname ni yaadata.
Keessummaan keessa namaa hin beekne gaaffii dheeressiti.

Lama na hin suufan jette jaartiin qallubbii hattee.
Humnaan nyaataniif, humna hin ta'u.
Muka jigetti qottootu baay'ata.
Waraabessi biyya isa hin beekne dhaqee, "itillee naaf afaa", jedhe.
Arrabakoo yaa laxxisaa, situ faallee na hanqisa.
Of hubde yaa dhakaraa kan harkaan mukatti of buufte.
Dubbiin dubbii fida, mammaaksi dubbii fixa.
Mir gaan koranis bitaan koranis walgahiin kooraadha.
Osoo hin hubatiin harka hin gubatiin.
Irra turuun farda uruu dha.
Hagam dhiba jette sareen, foksoo liqimsite.
Takkaa diimanne jette nuugiin.
Namni namatti jennaan, erbeen saawwanitti jette.
Bakka arfaasaa dhaabbatan, birraa dhaabbatu.
Kan barri namatti fide, hiriyaan namatti qoosti.
Kan bonni ajjeese, ganni maqaa fuudha.
Harkaan kennanii, miilaan barbaada deemu.
Barri ni darba, taajjabni ni tura.
Kan humna qabu reebbe(dhaanetu) booyicha nama dhowwa.
Kan qunnaan galata hin ta'iin daa'ullaan galata hin ta'u.
Aadaa fi aduu ni dhokatan malee hin badani.
Bishaan yoo nama nyaatu nama kofalchiseeti.
Caama ganamaa kan beekuutu ho'ifata.
Doldoolon nama hin fudhatuu laga guddaa nama geessi.
Biyjaa bahaan malee biyya hin yaadan.
Dhalee lakkaawu dhadhabee jettee kurupheen tokko dhaltee.
Dheerateef leemmanni gudelchaa hin taatuu.
Holqaa seenani dukkana hin sodaatan.
Of jajjuu hantuutaa eegeen lafa hin gahuu.
Tafkiin hamma humna ishetti utaalti.
Hamiifi eegeen abbaa duubaa oolti.

Deemaa oltu barattu malee barumsaa hin argattu.
Gabaabbatu iyyuu abbuma warraatu diinqa taa'a.
Ibidda rafe huubni achuu kajeela.
Kan garaa malee kan maqaa yoom na dhibbe jedhe waraabessi.
Daddaftee na dhungatteef ati fira kiyya hin taatu.
Buddenni nama quubsu eeleerratti beekama.
Re'een kan ofii hin beektu sareen eegee qaqabadhu jetti.
Waraabessa darbee sareen dutte.
Ollaan bultee beeka; akka itti bule abbaatu beeka.
Osoo beeknuu huba wajjin jettee sareen.
Osoo hin hubatin hin dubbattin.
Harree ganama bade galgala kurkuriin hin argitu
Roobuus caamus ijii misiraa lama.
Luka lama qabaatanif muka lama hin koran.
Bakka oolan irraa bakka bulantu caala.
Akka qottiyoon gooba jettee raachi dhootee duute
Hiriyyaan garaa walii hin beekne guyyaa hunda kakuu dha.
Aakk jedhan waa tufan mammaakan waa himan.
Abjuu sodaatanif hirriiba malee hin bulan.
Kan garaan yaade miilii ganamfata.
Miximixaa harkaan dhaabani gubaa himatu.
Namni yaraan imaanaa gatee lafti yaraan sanyii nyaattee.
Olkaa'an malee olka'anii hin fuudhani.
Harreen hidhaa kutte jennaan ofitti gabaabsite.
Baddu baddi malee saree ija hin dhiqani.
Malaan Bishaan waadu.
Quncean wal gargaartee arba hiiti.
Sodaattuun bishaan hin safartu
Eegaan du;e naa boossaa jedhe namichi.
Adurreen kan bakka loon oolan hin beekne galgala aanan dhugdi.
Sa'aa Abbaan gaafa cabse ormi ija balleessa.

Midhaan warra gowwaa bonaa ganna nyaatu.
Abbatu of mara jedhe boofni.
Abbaan mana jiraa gurri ala jira.
Adda nyaataniif hin gabbatani.
Ijji gamnaa dura boossi.
Abbaan daadhii dhugeef ilma afaan hin urgaa'u.
Tanaa warri rafnaan jette sareen.
Harree hin qabdu farda namaa tuffatti.
Jiruu fi soddaa hin tuffatani.
Ijji badduus bakki ijaa hin baddu
Haati hattuun ilmoo ofii hin amantu
Harki hanna bare dooluuttuu socho'a.
Dubbi barbaada sareen gabaa baati.
Gorsa diddu du'a hin diddu.
Muka beekan qoricha hin se' an.
Heexoo galataaf oso hin taane qorichaaf dhugan.
Ilmii fi biqilli guyyaa malee hin dhalatu.
Kan dhaabbattee si hin agarre; teessee si hin argani.
Afaan funyaan jala jira.
Adurreen rifatteef hantuuta argachuu hin dhiiftu.
Abbaan loonii dhoqqee hin xireeffatu.
Abaarsi gowwaa eebba qixeedhaa.
Tiruun bulte lafee taati.
Cubbuu sodaachuun booruuf.
Dallaan abbaa kudhanii yeroon hin cufamtu.
Daangaan jaalalaa afaani baasanii walii laachuudha.
Deeganiif hin du'an.
Deegarra ulfaatti jedhee namtichi ashaboo mataatti baate.
Duutiifi dullumni hin hafan.
Eeboo darbatani jinfuu hin qabatani.
Fardi biraan nama gaha malee hin waraanu.

Fiigee fiigee kormi sangaa ta'a.
Fooliin gaariin kannisa harkisa.
Foon lafa jiru allaattii lafa irratti wallolti.
Abbaanuu hin gallee, fardaaf booyyanni.
Bara quufaa lukkuutu dhuufa.
Adda baane jedhe namtichi furrii fudhatee.
Lagaatu walitti yaa'a malee garaan walittii hin yaa'u.
Gadheen niitii, dhiirsa hamatti.
Yoon ani du'e margi hin margin jette harreen.
Ofiifu ni duutii maaf of huuti.
Foontu fooniif rifata.
Naatu beekaan beekkumsa hin taatu.
Akka kufanii hin cabani.
Bittaa wallaalanii gabaa komatu.
Fardi badaan farda balleessa.
Harmaatu lama malee aannan tokkichuma.
Badiin saree gaafa duute.
Guddatee guddatus gurri mataa hin dabartu.
Akka beekan bulan
Lukuun abbaanis qabu, bineensis qabu iyya hin dhiistu
Tunis dhukkuba taateef tessuma nama dhowitii jedhe namichi dhullaan qabde
Yoo akka nyaattu homaa hin taatu yoo akka aadduu barana him baatu
Saroonni walnyaatti kan ishii nyaatu hin argan
Namni Jireenya isaati fakkaata
Nama jirutu waa arga
Ulfi xiqqaa hin qabu
Waamichi ulfina, ooluun salphina
Hamma fedhe guddatan, gosa ofii hindarban
Nama guddisuun of guddisuudha; nama xiqqeessuun of xiqqeessuudha
Jaarsi du'aa adeemu si hin abaariin, bishaan gu'a gahe si hin nyaatiin

Kabaja balbalaafi hindaaqqoon gadi jette
Mana balbala malee hin seenan, utubaa bakka malee hin dhaaban
Nama gadi godhatee nyaatu, ciisanii kajeelu
Muka jalaa ol Koran malee, gubbaa gadi hin koran
Waraabessi waanyaatu tokkuma kan maqaan badu hunduma
Aannan banaa dhiisanii hattuu namaan jedhan jette adurreen
Bakka sareen jirutti, namatu dhuufee hin gaafatan
Kijibni nama oolcha malee, nama hin bulchu
Karaan sobaan darban, gala nama dhiba
Foon naaf kenneet, albee na dhorkate
Adurreen garaa muratte, leencaan qixa nama sodaachifti
Garaa murtii murate, bishaan raafuutu gabbisa
Garaan murtii hin qabne, diina abbaati
Namni namumaa, ija nyaadhu” jette allaattiin
Gara jabeessa heexoon hin albaasu
Qeerransa eegee hin qaban, qaban gadi hin dhisan
Ciiq jettu, cirriq jettu, bakka isii waa hin hanqattu
Iji dhugaan booche, imimmaan hin dhabdu
Namni waa hunda kajeelu, takkallee hin argatu
Mari’ataan gowwaa hin qabu
Maraatanii biyya hin bulchaan, mari’atanii malee
Maqaa ni bitan malee, hin gurguran
Maqaa hannaa, abbaatu ofirraa eega
Hirriibni baay’een duumessa hiyyummaati
Bishaan lagaa dhume jennaan boosettiin ilil jette
Qoree dur dirteef hiyyessi okkola
Adaamiin olla agamsaa, imimmaan hin qoorfattu
“Sangaa ofiinu alba’u eegee qabdee raaftaa?” jedhe manguddoon oromoo
Dubbiin rabbi suuta
Namni kadhachuu hin dhiisu, rabbi waan murtee hin dihiisu
Bakka rabbi itti nama hidhe, funyoo malee ijaajju

Manni waaqni ijaare hin jigu
Bagan kufe, bagaan ka'e, kan naqabuu fi kan na dhaabu addaan baafadhe jedhe
namtichi
Kan offii buletu nama bulcha
Dheebotan malee, mi'aa bishaani hin beekan
Gubatee hin agarree, abiddatti gamti
Boorayu malee hin taliilu
Oduun soora (nyaata) gurraati
Waan biyyaa bilbilli iyya
Duulli hamma oduu hin gahu
Quuqaa cinaacha jalaa abbaatu beeka
Namni mataa isaatii hin tolle, namaaf hin tolu
Bakka hin rafnetti hin muugan
Namni ija takkaa biyyeen hin taphatu
Garaa nagaa qabu sukkuumuun, dhukkuba itti fiduudha
Ejersa halaalaarra qobboo qe'ee wayya
Obsaan aannan goromsaa dhuga
Fira dura bahan malee, fafa duraa hin bahan
Bara bofti nama nyaate lootuun nama kajeelti
Bareedde jedhanii obboletti hin fuudhani
Ija laaftuun dubaraa obbolessa irraa ulfoofti
Kan dhiqantuu nama dhiqa jetti xabeen
Malanee bolla lama qotanne jette hantuutni
Wallaalaan bishaan keessa dhaabatee dheebota
Yoo waraabessa irraa hafte keenya jette sareen, harreedhan
Yaadni hamaan nama huqqisa
Fuula ilaali na elmadhu jette harkuun
Kan leenci naasise hindaaqoo baqata
Afaan qabachuun hunda to'achu
Obbolessi kan walin dhalatan gofa miti
Hunda dubbatan garaan duwwaa hafa

Eelan eelee dhaabbatan
Afaan gaarin afaa gaari caala
Kan ilkaan hin qabne akaawwii hawwatti
Firri dhufe jadhanii dhabaa hin dhalanii
Ollaa fi dugdaan lafaa ka'u jedha oromoon
Gowwaan bakka rafe hunda mana se'a
Waan warri waarii jedhu ijoolleen waaree jatti
Nyaataa fi lola abbaatu tolfata
Ilmoon huntuutaa gumbii uraa haadha jalatti barti
Sossobbiin madaa hin foyyessu
Harree fi gadadoon nama irraa hin gortu
Nama jechi hin madessine waraanniyyuu hin madessu
Namaan garaan ga'atti garaan lafa nama ga'a
Dubbiin baay'atetti harretti hin fe'ani
Harka abbaa biraan ibidda qabun nama hin dhibu
Waaqni duumessaa'e roobuu hin oolu
Kan qaban qaba hin guunne gadhiisan bakkee guutti
Kan dhiqantu nama dhiqa jatte wacitiin
Funyaan dhawamnaa ijji booche
Namooti mana tokko ijaaru citaa wali hin saamu
Mana waraaabessaatti foon liqii hin dhaqan
Ariifataan hori gata
Hindaaqqoon haate haatee halbee ittin qalamtu baasti
Namni akkaataa fardaa beeku ulee fardaa hin bobessu
Abbaa dhokseetu akaakayyuu himata
Yoo baay'ate dammis ni hadhaawa
Warra walnyaatu jidduudhaa waa nyaatu
Harki waaqni namaan qabe xurii hin qabu
Ukkaamamee raafamnaa aannanu qabee cabsa
Tuulamanii taa'anii waaqa ofii hin komatan
Sirbaaf dhufanii morma hin qusatan

Ofii jettu mi'aa'i yoo kaan dhagaa jadhanii sigatu
Iyyan malee hin dhalchani? Jedhe kormaan hoolaa korbessa re'en
Alagaa fi dukkanatti ija hin baasan
Sanyiin buqqee miicaniitu hadhaa'a
Yaa cubbuu "essa dhaqxa" jannaan "bakka itti na ergan" jatte
Sa'aa eegee hin qabne cirriin hin sodaattu
Bobbaa yoo tolan gala tolan
Du'a irraan baqadhatti mana du'aa seente
Mucaa booyuf jadhu jabbin irra ijatte
Karkin ofii madaa'ullee muranii hin darban
Mana oormaa bareedaarra godoo ofii wayya
Hoolaan abbaa gaarii qabu дума (dubboo) ala bulcha
Jabbin bifuma kormaati
Jibichi essatti eeganii jabbii kessa oola
Hagam ol fagaattus allaattii reeffi lafa
Bara humna qaban sagaliin lolu, bara humna hin qabne sagalee tolu
Yoo rakkatan fala barbaadan
Bakakkaan akkanaanu natty gamu muka jala na geessite
Osoo akka yaada namaa tulluun diriiraa ta'a
Adala gowwoomsuun suuta suutan
Addaatef ilkaan alanfachuu hin dhiisu
Ablee qara lamaa beekaatu itti fayyadama
Bakkuma dhaqqabani kan hoqqatan
Bakka itti citanitti citaa haammatan

HIIBBOO

Oromoon gara hundaanu aadaa gara garaan kan miidhage ta'un isaa waan bekkamudha. Miidhaginni aadaa Oromoo kan itti calaqqifamu keessaa inni tokko kutaaleen gara garaa hawaasichaa aadaa fi duudhaa guddicha kessatti kan ofii isaanii kan qaban ta'u isaati. Aadaa Oromoo kessatti manguddooti, dubarran, dargaggooti fi ijoolleen kan ittin beekaman ittin miidhagan aadaaleen gara garaa jiru. Isaan kanneen kessahis tokko hibboodha.

Aadaa Oromoo kessatti hibboon tapha ijoolleeti. Taphni kunis bifa gaaffiifi deebiin kan taphatamudha. Yaroon itti taphatamus yaroo baay'ee galgala erga loon galan booda hanaga sa'atiin hirriibaa gahuu ibidda maddii taa'aniiti. Seerota tapha kanaa keessaa inni tokko kan nama lamaan (gaafataa fi deebisaa/gaafatamaa) taphatamu ta'uu isaati. Namooti lameen gaafataa fi gaafatamaa erga ta'an booda gaafataan gaaffii isaa dhiheessa. Gaafatamaanis wantoota deebii itti fakkaatan maqaa dhahuun gaaffii dhihaatef deebisuf yaalii godha. Yoo deebii sirritti argate gaafataan 'beekte ykn argatte' jadheenii bakka waljijjiirun, jachuunis inni gaafataa ture gaafatamaa ta'un fi inni gaafatamaa ture gaafataa ta'un tapha isaanii itti fufu.

Gaafatamaan deebii yoo beekuu ykn argachuu dadhabe garuu gaafataan deebii itti himuf lafa naa kenni ykn na obaasi jadhaan. Gaafatamaanis lafa maqaa dhahee kenna ykn dhugi jadhaan. Gaafataan garuu laficha fudhatee ykn dhugee deebii itti himun dura gaafatamaa deebii argachuu dadhabuu isaaf ni arrabsa. Wanti taphicha mi'essus kanuma. Gaafataan gaaffii deebiin isaa akka laayyootti hin argamne gaafatee lafa fudhatee ykn waan fedhe dhugee morkaa isaa arrabsuuf yaalii godha gaafatamaanis gara kaanin deebii dhabee akka hin arrabsamne sammuu isaa hojjachiisun waan danda'u hunda gochuf yaala.

Seerri tapha kanaa inni biraa seera seensaa gaaffii duraa kan qabu ta'u isaati. Hibbon tapha ijoolleen ittin bashannanan ta'u isaan maddii ijoolleen aadaa fi naannoo isaanii akka baran gochuu irratti kan shoora guddaa taphatudha. Walumaa gala seera seensaa fi bahii ykn goolabbii tapha kanaa akka kanaa gadii isinif dhihessineera.

Seera Hibboo

Gaafataa

Hibboo.....

ni gaafata.....

Yoo deebise 'beekte/ argatte' jadhaan...(bakka waljijjiiranii gaaffi fi deebii itti fufu)

Gaafatamaa

Hibbakka(Hibib)

deebisuf yaalii godha

Yoo deebii argachuu baate ni yaala

Biyya naaf kenni ykn ani gubadhe

na obaasi.....

miti na obaasi.....

Yaalii godha...

hamma ta'e yaalii godhee yoo argachuu

baate dhugi jadhaan

gaafataan akkas jedhee ni arrabsa.

Tirtiruu buusi

Hibboo tiyya naa deebisi

Sonba harcaasi

Dhadhaa na obaasi

Huffee baqsaan koo calalaa

Dubbiin koo mararaa

Siitu baqsee

Naatu dhugee

Akka hoolaa joonja'ii lafti si haa martuu

Akka kal'ee qalbiin kee haa rarraatu

Akka raachaa lafti sitti haa dhiphatu

...fi kan kana fakkaatan jadheenii

deebii itti hima

gaafatamaan akka inni dhiisuuf jecha

nadhiisii afaan kee dammaan siqabe

jedhaan

Haala kanaan gaafataa fi gaafatamaan faraaqan bakka wal jijjiirun tapha isaanii itti fufu.

Jachooti ennaa gaafatamaan deebii sirri dhabu gaafataan jadhaman garuu bakkee bakkeen

garaa garummaa qabu. Kan asirratti fakkeenyaaf isinif dhihessine kanneen naannoo

Oromiyaa Shawaa fi hamma tokko Wallagga keessatii jadhamanidha.

Hibboolee Oromoodhaan bal'inaan bekkaman kessaa hamma tokko akka kanaa gaditti

isinif dhihessineeraa mee ilaalaa.

Hibboolee Oromoo

1. Dukkanni gumbii guute
2. Ni deema ni deema hin dhaabbatu
3. Abbaan bokkuu marmaratee rafe
4. Fannisan fannoo hin qabduu teesisan teesson hin qabdu
5. Guyyaa bakka feete ooltee galgala hanxaxiin cufatti
6. Funyaan qabdii furrii hin baafattu
7. Hojii waaqaa mukti buphaa buuse
8. Bixxilleen lamaan tabbatti hirkatte
9. Hoolaan gurraachi abbaan koo naaf qale dhiiga hin qabu
10. Ilmoon haadha keessaa baatee haadha dhiitti
11. Funyaan qabdii hin haxxifattu
12. Qamadii garaa jalaa bokkaan hin tuqu
13. Bakka qottiyyoo diimaan ciise margi hin margu
14. Osoon kolfuun gubadhe
15. Loon baay'ee keessaa kormaa tokko qofa
16. Shaa jettii shanbaa jettii harkaan nan tuqin jettii
17. Ilkaan hin qabduu dheedhii nyaachuu hin dadhabdu
18. Osoo boossuu kofaltii osoo haatuu mar'atti
19. Gabaabaa qalbii dheeraa
20. Dheeraa qalbii gabaabaa
21. Mana hin qabdu nyaata hin dhabdu
22. Loon hin qabduu ni elmiti
23. Hamma majii geessi biyya waliin geessi
24. Bifaan gurraattii amalaan giiftii
25. Hin dhiqattu hin dibattu ni bareeddi
26. Ganama argee guyyaa dhabe
27. Lafarra kaattii saree fakkaatti
28. Jiraa du'aa baatu du'aa jiraa baatu
29. Yoo bahu mana ilaala yoo galu ala ilaala
30. Ani asin kaay'ee maaltu achirra sika'e

31. Ani silaalaa ati waaqa ilaalta
32. Arraba hin qabuu daaraafi awaara arraabdi
33. Yoo nyaatu ni fayya yoo dhugu ni du'a
34. Balbala cufattee sirbiti
35. Sangaa gurraachi bosona keessa deema
36. Baala fakkaata waaqarra kaata
37. Foon diimaa mataatti baata ofii hin nyaatu namaaf hin laatu
38. Jaarsa gabaabaa bareedaa kan afaan areedaa
39. Lafee hin qabuu ija hin dhabu
40. Haati lafa dhiittii ilmoon haadha dhiitti
41. Ilmoon ni deemna ni deemna jettii haati ni teenya jettii
42. Gabaa hin dhaqxuu dhadhaa hin dhabdu
43. Ganama hiyyeessa galgala dureessa
44. Godoo gamaa balballi ishee lama
45. Ani lafan si kaa'e maaltu waaqa irra si baase
46. Asuma taa'ee walitti qabe
47. Abbaas hin fakkaatu haadhas hin fakkaatu
48. Akka ayyaana keenyaa halaala irra teenya
49. Yoo ergan ni fagaatti yoo waaman ni dhiyaatti
50. Adii dhalaa gurraacha horsiifata diimaa guddifata
51. Abbaan gabaabaan lafa jala fiiga
52. Asii fiigee gunbii diige
53. Afur taatee boolla tokkotti fincoofti
54. Abbaa garbee iyyaa darbe
55. Isuma tumuu isumaan qabuu
56. Akaayyii ishee hin nyaatanii gaaddisa ishee hin taa'ani
57. Bifaan wal fakkaatti hojiidhaan wal caalti
58. Tokko ganama jibba
Tokko gagala jibba
Tokko ganna jibba
59. Fuuldura mootii teessee fincoofti

60. Bisingaa gaara irraa gadi jige
61. Uleen abbaan koo naaf kenne hin cabdus hin dabdus
62. Ani ergaan dhaqaa ati eessa dhaqxa
63. Luka Afur qaba garuu laga hin ce'u
64. Kaballaan dhahee Albaase
65. Ooyiruu guddaa baaqelaa facaase
66. Bakka saani gurraachi ka'e adiin ciise
67. Sabbata aayyoo maree mareen dadhabe
68. Yoo lo'u akka bofaa, yoo taa'u akka dhagaa
69. Wajjumaan nyaannaa maaf huqqata
70. Karaarra teessee qullubbii qollaati
71. Gamanis gaara gamanaanis gaara keessa keessa fardaan maggaala
72. Calaq calaqqisee meetii sodaachise
73. Muree muree manarra tuule
74. Jabbii jabbii hootu
75. Sangaan gaafa dalgee bookkisaa gadi darbe
76. Qottiyyoon abbaa kiyyaa eegee qaban malee hin qottu
77. Sulula qal'oo araddaa bal'aa
78. Ejersa jigoo bo'oo kanniisaa
79. Namichi daboo kadhatee warri daboo deebi'e, inni achumatti hafe
80. Ulee awwaalarraa bareeddeef hin muratan
81. Obboleettii gabaabduu qaqqabdee hin dhungattu
82. Boollatti galti yaa shurrubbaa ishee
83. Mucaan koo shaalee shaalee gara waaqaatti ol erge
84. Fayyaan du'aa dhala du'aan fayyaa dhalaa
85. Balluxee fi qalluxeen wal qabattee wal huute
86. Karaan gibee naannoo naannoo
87. Fardeen laga wancii mudhii qaqallatti
88. Gamana taa'ee gamatti waraane
89. Bishaan Buutu xabuluqi hin jettu daggala seentu shokok hin jettu
90. Osoon kaadhuun wanta adii gatee darbe

91. Shaa jedhe hin dhanga'la'u
92. Afaan banatee nama ilaala
93. Ulee gantuu mataan gadi jedhe
94. Bakkalcha fakkaatti lapheerra kaatti
95. Soba dhugaa fakkaatu
96. Yoo tuqan ni boo'a
97. Hiriyoondi lamaan wal fakkaatu waliin deemu
98. Kophaa deemtii hin sodaattu
99. Ganama luka afur, guyyaa luka lama, galgala luka sadii
100. Ija waliin dhalattee osoo hin laalin duute
101. Laga bu'een ulee qajeelaa dhabe
102. Guutan hin ulfaattu
103. Hamma fudhattu gadhiisaa deemti
104. Yoo haadduun murtes godaannisa hin qabu
105. Kan ol-deemu tasa kan gadi hin deebifamne
106. Ari'anii hin qaban utaalanii hin dhaaban
107. Aayyoo baruxeen karaatti duute
108. Kittaa buufattee waajjira seentee
109. Ani anuma hin nyaadhu hin dhugu
110. Hinuman si dhiqa maaf daalachoofa
111. Obboon bulukkoo uffatee rafe
112. Ejersa dabe falli hin deebisu
113. Mataa filattee gabaa baate
114. Lafa keessaa lafa abaaramaa
115. Re'een maraatte abdola afuufi
116. Morma qabdi mataa hin qabdu
117. Hibakka bookkise dallaatti si rakkise
118. Ulee qal'oo qabatee farda sadi yaabbate
119. Haati nama ilaalti ilmoon nama nyaatti
120. Ganama kaatee lafa arraabdi
121. Dura Diigamee booda ijaarama

122. Abbaan eeboo dhibbaa laga keessaa sirba
123. Galgala faca'u galgala dhabamu
124. Gaara gugatee daaraa uffate
125. Ollaa walii ta'anii wal hin argan
126. Kan bu'ee hin banne kan hattuun hin hanne
127. Fardeen gamaa dhuftu luugamni hin deebisu
128. Burqaa gaaraa balballi saddeeti
129. Muka diimaa diimate jedhanii bira hin darban
130. Akka bofa lo'aa addunyaa hundaa mo'aa
131. Tokko ni deemna jedha
Tooko ni dhaabbanna jedha
Tooko ni teenya jedha
132. Hiddi isaa lafa lixee ijji isaa nama fixe
133. Ninyaata hin dhugu
134. Gaara guddaa jala re'een adiin cicciiste
135. Bixxilleen aayyoo jilbarratti hin cabu
136. Mana ijaaree karaa isaa wallaale
137. Maree sirra taa'e
138. Damee qabdii hin yaabamtu ija qabdii hin nyaatamtu

Deebii Hibbole

1. Nuugii.
2. Bishaan
3. Boqqolloo
4. Killee
5. Ija
6. Baaqelaa
7. Jjirbii
8. Gurra
9. Mixii
10. Kibriitii
11. Shunburaa
12. Harma sa'aa
13. Ibibda
14. Akaayii
15. Addessa
16. Doobbii
17. Hindaaqqoo
18. Majii
19. Hindaaqqoo
20. Farda
21. Tafkii
22. Silmii
23. Aduu.
24. Eelee
25. Hiddii
26. Fixeensa
27. Sardiidoo
28. Fardaafi kooraa
29. Gaafa re'ee
30. Dabaaqula
31. Eegee re'ee
32. Qilleensa
33. Ibibda
34. Ittoo
35. Hinjiraa
36. Billaacha
37. Kormaa lukkuu
38. Boqqolloo
39. Biddeena
40. Mooyyee
41. Dhagaa daakuu
42. Boraatii
43. Mooraa loonii
44. Funyaan
45. Bisingaa
46. Yaada
47. Gaangee
48. Harma
49. Bilbila
50. Barbaree
51. Maarashaa
52. Hantuuta
53. Mucha sa'aa
54. Waraabessa
55. Sibiila
56. Xaafii
57. Kanniisa
58. nama liqiin irra jiru
nama niitiin qoccoltu
nama manni dhimmisu
59. Jabanaa
60. Eegee sa'aa
61. Maqaa
62. Gaaddidduu
63. Siree(Teessoo)
64. Gingilchaa
65. Waaqaaf urjii
66. Daaraa
67. Karaa
68. Dabaa qula
69. Fal'aana
70. Gufuu
71. Marqaa
72. Bakakkaa
73. Citaa
74. Furriifi quba harka
75. Xiyyaara
76. Maqasii
77. Qoonqoo
78. Numa du'e
79. Reeffa
80. Obboleettii
81. Irree
82. Xaddee

83. Gaagura	112. Gaafa hoolaa
84. Lukkuu,buphaa,cuucii	113. Suufii
85. Qacceefi muka	114. Boolla
86. Gundoo	115. Buufaa tumttuu
87. Goondaa	116. Buqqee(Hullee)
88. Ija	117. Bubbee(Hobonboleettii)
89. Lilimoo	118. "Distii" marqaa
90. Hancufa	119. Rasaasa
91. Eegee fardaa	120. Hartuu
92. Hubboo	121. Karra loonii
93. Ookkoo	122. Meexxii
94. Amartii	123. Urjii
95. Abjuu	124. Qoraan
96. Adaamii	125. Ija
97. Kophee	126. Beekumsa
98. Biiftuu	127. Hooqqisa
99. Daa'ima, Dargaggeessa, Jaarsa	128. Mucha(harma saree)
100. Biddeena	129. Harbuu
101. Lafee cinaachaa	130. Hirriiba
102. Yeroo/ sa'atii	131. Bishaan
103. Tarkaanfii miilaa	muka(biqilla)
104. Bishaan	Dhagaa
105. umurii	132. Qaaraa
106. Gaaddiduu	133. Daana'oo
107. Qaanqee	134. Ilkaan
108. Muuzi	135. Missira
109. Suuraa	136. Tuulaa midhaanii
110. Qodaa bukoo	137. Gogaa
111. Dibaa abiddaa	138. Hiddii

Qoosaa-1

Qarshii liqeeffataa fi qarshii liqeessaatu jira

Qarshii liqeeffataa:-Kanaan booda umrii dheeraa waanan qabu natti hin fakkaatu abjuu kootiin halkan edaa nan du'e

Qarshii liqeessaa:- Ayii! hin duutu sirumaa iyyuu umurii dheeraa qabda abjuun faallaa namaa abjoochisaa jedhen.

Qarshii liqeeffataa:-yoom kana qofaa ta'e qarshii kees hundaa lakka'ee sitti kennaan bulee

Qarshii liqeessaa:-As irratti qoosaa kee ni dhaabda hanga qarshii koo naa kennitutti lammata abjuu hin abjootin jeedheen aariin jedhama

Yaada:-Abbootiin keenya qabeenya uummama kunuunsani akka liqiiitii nuuf keennani jiru.Nutii moo liqii kana eegnaa dabarsaa jira immoo mancaasa jira?

Qoosaa-2

Namticha tokkotu adurree adii qaba ture. Gaaf tokko adurree kanatti cileen jalaa itti dibate. Namtichis adurreen isaa akka bifa jalaa jijjiirratte argee adurree kana fuudhee gara lagaa geessee osoo miicaa jiruu namtichi tokko itti dhufee yaa namicha nana adurree hin miicanii ati maal taateetu miiccita? jedheen. Abbaan adurree si Aabee! cileetu itti najalaa ta'e jedheen. Booda irratti abbaa adurree jalaa adurreen duutee otoo baatee deemuu, namtichi duraa itti dhufee maali namichoo! ? Adurreen kee maal taate? si jalaa duutee? Jedhee gaafate. Namtichis yeroon miicu miti, yeroon cuunfu na jalaa duute jedheen jedhama.

Qoosaa 3

Namicha tokkotu gaangee yaabbatee osoo adeemu nama harree yaabbatee deemuun walittii dhufan. Inni gaangee yaabbatee itti kolfee nama itti kolfisisuuf waan barbaadeef “maali! malii? Wanti ati yaabbattee deemtu?” Jedheen, Inni harree yaabbates “maali, maal nagaafattaa; abbaa gaangee keetitikaa” jedheen jedhama.

Kan barressee Barataa
Sisaay Baqqalaa
M/barumsaa Waatoo
Sadarkaa 2ffaa irraa

Isin haa baraaru

Hamattuu ollaa kessaa
Dhibee raatessaa
Qaraatii dhoqqee kessaa
Jacha niitii obbolessaa

Hiriyaa hinaaffa qabu
Osoo haaltuu kan sisobu
Osoo hin hojjatin kan dadhabu
Isinirra haa qabu

Jaarsa dhugaa dabsu
Buqqee dhagaa cabsu
Ilma Abbaa arrabsu

Waraabessa buddeen nyaatu
Laga bona guutuu
Jaarsa durba fuudhu

Buna ciiree hin qabne
Dubbii muurtee hin qabne
Ganna dhoqqee hin qabne

irra nu haa baraaru!

Waa Sadi hin dagatin

- Kaayyoo kee
- Afaan kee
- Aadaa kee

Kabjuu hin dagatin

- Haadha kee
- Abbaa kee
- Angafa kee
- Hiriyaa kee

Kana beektuu laata?

- Lubbu qabessi dugdaan ciisuu dana'u nama qofa akka ta'e
- Bineensi umurii dheeraa qabu qocaa akka ta'e (waggaa 250)

Baacoo

Abbaafi Haadha koos kanatu wal-lolchiisa

Barataa amalaa isaa hojii manaa osoo hin hojjattin mona barumsaa dhaqee, marree barsiisaan isaa baratichaan "Maaliif yeroo mara hojii manaa siif kennamee hin hojjanne atii?" jedhe gafaate. Baratichis "Abbaafi Haatiikoo yeroo mara waan wal-lolaniif jeeqameen hojjachuu dadhabee "jedhee deebise. Kanarraan barsiisaan isaa "Egaa bor abbaa kee fiddee akka dhuftu" edda jedheenii booda "Ofii abbaan kee eenyuu?" jedheen. Baratichis "Abbaafi haadha kootis kan wal lolchisu kanuma" jedheen.

2. Barsiisaan tokko waa'ee herregaa hiruu osoo barsiisaa jiruu barattoota isaan 30/10 keessaa zeeroo zeeroon yoo balleessinee sadii immoo maaliin balleessinaa? jedhee gaafate. Yoonuma san barataan tokko harkaa baasee haaxooftudhanika jedheen.

Jechama

1. Dabbasaa haaraa-----Keessummaa
2. Aadaa calalaa-----Aadaa qulqulluu
3. Aabba Abdii-----Hirkoo Biyyaa
4. Abbaa Barataa-----Abbaa Beekaa
5. Bosona Biyyaa-----Gaaddiduu Biyyaa
6. Buqqee Duwwaa-----Wallaalaa
7. Harii Facaase-----Maallaqa Baase
8. Eebba qabaa-----Jaalatamaadha
9. Erbee buuse-----Bakka kechumaa mijeebate
10. Abbaa dallaa-----Abbaa qe'ee
11. Cilee dibe-----Maqaa balleesse/xureesse
12. Cirracha darbe-----Niraage, dulloome,umuriin deeme
13. Ulee biyyaa-----Goota
14. Lootii godhate-----Goota ofiin jedhe
15. Dugda itti kenne-----Osoo beekuu irraagaragale

TAPHA DURII

YAA JALDUU BIILEE

- A:** Yaa jaldu biilee maal asii gootaa?
B: Kabootaan guura
A: Maal ittiin gootaa?
B: Shummoon affeelaa.
A: Eessatti affeeltaa?
B: Qoree jalatti.
A: Qoreen si hin waraanuu ree
B: Itiilleen afadha.
A: Hin taarsa'uu ree
B: Hin hodhuuree.
A: Itti hin roobu ree
B: Haa roobu maarree
A: Hin tortortuu ree
B: Hin miccadhuu ree
A: Eessatti miccitaa
B: Laga Awaashitti
A: Si hin fudhatuu ree
B: Sassaqqee daddaqqee hin bahuuree

Qopheessituun Qananii Guutaa

Ciqoo

1. Lukkuu dur hin mugdu kan mugadu argen otoo nutti hin Iyyiin eda rafnee bulle

Sooqaa:-Lukkuun eda osoo hin iyyiin bulle

Sookoo:-Nutti callisnee bulle

2. Harka walqabachuun hundumaafuu tola

kan walbira jiru mala waliif mala

Sooqaa:-yaad walii kennaa

Sookaa:-badii wal irratti hin yaadiina

Waa Sadiif Jedhanii hamtii rakkatanii

- Dhugaa jiru baasuuf
- Biyyaa isaa guddisuuf
- Doofummaa Hambisuuf

Durdurii

Hawaasni gara garaa aadaa fi duudhaan isaa osoo hin irraanfataamin fi hin dagatamin gara dhaloota itti aanutti akka darbu taasisuf tooftaalee gara garaan ijoollee isaa barsiisa. Tooftaalee kanneen keessaa kan sabooti adda addaa itti fayyadaman durdurii ykn oduu duriidha. Durduriin ykn oduun durii saba Oromoo kessatti waan bal'inaan bekkamudha.

Durduriin yaroo baay'ee kan himamu ijoolleedhafi. Ijoolleen jiruu fi jireenya kessatti wantoota isaan mudachuu malan ilaalchisee hubannaa akka argatan fi qarooma akka qabaata gochuu kessatti dur druriin shoorra guddaa taphata. Kana malees ijoolleen waa'ee aadaa, amantii fi seenaa hawaasa isaanii, akkasumas waa'ee bineensotii, mukkeen fi dimshaashumatt uumamaa fi qunnamtii uumamaa walin qabaachun isaanirraa eeggamu dur durii kessatti akka ilaalan fi akka baratan ni taasifamu.

Walumaagalatti durduriin sirna ijoolleen bashannanaa ittin baratan akka ta'e hunduu kan irratti waliigaludha. Oromoonis haala kanaan fayyadamaa aadaa fi duudhaa isaa dhalootaa dhalootatti dabarsaa akka dhufe kan seenaa Oromoo beeku hundi ni hubata. Kanaafuu aadaan miidhagaan kun dagatamee akka hin hafne kan dhimmi isaan ilaalu hundi shoorra gama isaanii taphachuu qaban jachaa dur duriwwan Oromoon himaman keessaa hamma tokko kan miseensota Gumii SANYII manneen barnootaa naannoo Bosona Subbaa jiran fi aadaan kun akka hin dagatamne shoorra gama isaanii taphachaa jiranin sassaabaman akka kanaan gadiitti isiniif dhihessineera.

LEENCAA FI WARAABESSA

Leencaa fi waraabessatu waliin jiraatu turan. Leenci sangaa qaba waraabess immoo sa'a qaba ture. Isaanis dabaree dhaan walii eegu turani. Guyyaa tokko osoo leenci eegaa jiruu sa'an waraabessaa dhalte. Leenci waatii dhalatte fudhachuu barbaadeetu dil'uu sa'aa fuudhee qaama sangaa isaatti suuqe. Waraabessaanis kunoo sangaa kootu dhale jedheeni. Sana booda wallolanii bineensota jaarsummaa baafatani bineensonni hunduu dhufanii qamaleen qofti hafte. Guyyaa biros waamanii jennaan akkuma amala shee qamaleen boodatti haftee dhufte. Yeroo isheen dhuftu muka guddaa Jalatti wal-gahanii turan. Leencis qamaleedhaan akkana jadheen "Jarsummaa koo tuffatteeti moo

maaliif boodatti hafta" jedheeni, isheenis lakki gooftaa tuffadhee osoo hin ta'in lafa tokkotu tarsa'e (baqaqe) jennaan suphuuttan ture jetteen. Leencichis lafti ni suphamaa maaliif sobda? jennaan isheen deebistee sangaan ni dhalaa? jettee muka kortee jedhama.

Leencaa fi Jaldeessa

Jaldeessatu haadha manaa leencaa jaallatee ani bareedaan kun sijaalladhe jedhee haadha manaa leencaatti hime isheenis tole jetteenii galtee 'osoo ati jirtuu jalduu tortoraan sin jaaladha naan jedhe' jettee leencootti himte.

Obbo leencoonis mala male haadha manaa isaatiin akkas jedheeni guyyaa tokko inni hin jiru jedhiitii marqaa marqii waami ani immoo baaxii manaa irrann taa'aa jedheen isheenis marqaa marqitee jalduu waamte. Innis dhufee marqaa erga nyaate booda ana moo obbo leenchoo keetu irra bareeda jedhee irra deebi'ee haadha manaa leencaa gaafate. Isheenis situ bareeda jetteeni. Booda osoo obbo leenchoon amma sitti dhufee maal goota? jettee gaafatte. Innis hin shakku (hin sodaadhu) jedheen.

Yeroo kana obbo leenchoon baaxii irraa gadi bu'ee jalduudhaan maal asii goota jedhee gaafannaan rakkadheen kadhaa dhufe jedheeni. Itti aansee obbo leenchoon funyaan kee kana maaltu akkana sigodhe? jedheen. Jaldoonis ganamaaf galgala waaqa osoon kadhuun akkas ta'e jedhen. Leenchoon deebisee hudduu kee kanahoo maaltu akkas sigodhe? jedhee gaafate. Ganamaafi galgala mukarran foqoqa isaatu akkas nagodhe jedhe. Harka kee kana hoo maaltu akkas sigodhe? jedhee gaafannaan ganama ririma galgala ija mukaa funaanuutu na luqqise jedhe jedhamaa.

Sardiidaafi Lukku

Bara durii sardiidaan ganamaan ka'ee nyaata ishee barbaaddachaa osoo jirtuu lukkuun warra tokkoo heddummatanii nyaata isaanii barbaaddachaa osoo jirani kormaan lukkuu tokko iyye. Sardiidaan sagalee kormaa lukkuu dhageessee sagalee keetu baay'ee natti tolee mee irra deebi'ii naaf jedhi jetteen. Kormaan lukkuus lukaaf lafatti ejjete ija isaa lamaan dunuunfatee osoo iyyuu sardiidaan utaaltee morma kormaa lukkuu qabatte.

Lukkuu warren hafanis baqatanii gara manaatti deebi'anii sardiidaan kormaa lukkuu fudhattee osoo fiigaa jirtuu kormaan lukkuu sardiidaan akkas jedheen, osoo ati lallabdee lukkuleen hedduun deebi'anii dhufuu kanaaf iyyii jedheen Sardiidaanis tole jadhee yeroo iyyutti kormaan lukku harkaa bahee muka irra bahee sardiidaa jalaa galee jedhama.

Warra Gowwaa

Abbaa manaa fi haadha manaa gowwaatu biyya tokko keessa jiraataa turan. Guyyaa tokko galaa qopheffatanii karaa deemuuf karoorafatani galaan isaanii bassoo ture. Osoo karaa deemanii bishaan bassoo isaanii ittiin basseefatan barbaachaaf gara lagaa adeeman. Laga gahanii bassoo isaanii hiikanii bishaan guddaa irratti firfirsani yeroon isaa ganna yaroo bishaan guutu waan ta'eef bassoo isaanii jalaa fudhatee yemmuu deemu haati manaa bassoo qabuudhaaf bishaan keesa lixee deebi'uu didde. Abbaan manaas taa'ee ishee eegee deebi'uu didde maalif bishaan keessaa hin baatu jedhee dhakaa yeroo gadi itti darbatu dhiigni ol faca'e. Yeroo kana abbaan manaa gowwaan sun ana kophaatti dhiistee kophaaishee bassoo barbareen nyaattii jedhee ofii isaafis gara bishaanii sanatti seenee lamaan isaaniyyuu bishaanichaan dhumani jedhama.

Qocaa fi Sinbirroota

Guyyaa tokko kocaan beela'ee osoo karaa deemaa jiruu sinbirroota waamicha waamamanii deemuuf qophaa'an itti dhaqe. Innis sinbirroota eessa deemaa jirtu? jedheen. Isaanis waamicha tookko qabna achi adeemuudhaaf jenna jedhanii deebisanif. Qocaanis maal ta'aree anas na fuutanii walin dhaqne jedheen. Sinbirroonis maal rakkoon hin jiru koochoo tokko tokko siif kenninaa jedhanii koochoo tokko tokko kennaniifii osoo balali'aa jiranii maqaan kee eenyudha? jedhanii gaafatan. Innis maqaan koo hunduma keessani jedhee deebisef.

Erga bakka waamichaa gahanii booda ani waanan dubbii beekuuf isiniifin dubbadha jedheenii tole jedhan. Innis erga dubbatee booda dhangaan kun eenyuuf qophaa'e? jedhee gaafate. Isaanis hunduma keessaniif jennaan qocaanis dhageessanii maqaan koos hunduma keessani dhangaan kuni kan qophaa'e hunduma keessaniif waan ta'eef dhangaan kun anaaf qophaa'e jedhee sinbirroota irraa ari'ate ofii isaaf nyaate.

Haata’u jedhanii sinbirroonni gara mana isaanii galuuf koochoo isaanii irraa buqqaa fatanii yeroo ka’an haadha manaa isaatti ergaa akka himaniif yeroo itti himatu akkas jedhe yemmuun balali’aa dhufu waan laafaa ta’e balbala kiyya dura naaf afi yeroon achi gahun gadi itti of gadhiisaa jedhe jedhaatii itti naaf himaa jedhee itti himate. Isanis jecha isaa jijjiiranii waan qara qabu eeboo aalbeefaan balbalatti gadi naaf baasii na eegi yeroon dhufun itti of gadidhiisaa jedhanii isheenis qopheessitee eegdee irratti of gate. Isaanis cubbuun abbuma miiti jedhanii mammaakanii jedhama.

Sangoota Sadii fi Waraabessa

Sangoota sadiifi waraabessa tokkotu jira ture. Sangoonni sunis gamtaadhaan jiraatu turani. Sangoonni bifa sadii qabu turan. Bifti Isaaniis tokko gurraacha, tokko diimaa ,tokko adii turani. Yeroo waliin jiraatan diina isaanii gamtaadhaa ofirraa eegaa jiraatu. Guyyaa tokko waraabessi sangaa diimaafi isa gurraachatti dhufee sangaa isa adii kana yoo ofirraa adda baaftan malee diinni fagootti isin argee isinitti dhufuu danda’a jedheee dogogorse. Yeroo kana sangoonni kun dhuguma itti fakkaatee sangaa adii san of irraa ari’anii waraabessichis kophaatti argatee nyaate.

Guyyaa biros sangaa isa gurraacha ofitti waamee sangaa diimaa kana irraa adda baatu malee sinyaachisisa jedheen. Yeroo kana dhuguma itti fakkaatee addadda bahanii waraabesichis addadda baasee isaan nyaatee fixe jedhama.

Leencaa fi Ilma Namaa

Bara durii leenci tokko osoo bosona keessa deemuu daa’ima saamtonni haadhaa fi abbaa irraa ajjeesan tokko argatee nyaachuuf yoo deemu haati fi abbaan kan du’an ta’uu isaa argee daa’ima sana qabee gara mana jireenyaa isaatti fudhatee gale. Sana booda waan ofii isaatii nyaatu lafeefi, waanuma ofii isaatiif dhugu mara obaasee guddise. Mucaan sun erga guddate booda, gara dhala namaatti maxxanuu jalqabe. Adeemsuma kanaan namoota wajjin yaada waljijjiiruu jalqaban. Achumaan “Silaa ati ilmoo namaati, akkamitti leenca bineensa bosonaa waliin jiraachuu dandeesse?” jedhanii gaafannaan anaaf abbaa kooti; reeffa abbaa koo fi haadha koo jidduudhaa kaasee na fudhatee galee kan naguddise, abbaan ko kanan akka lubbuu kootti jaaladhu

isuma; kanaafuu, anis gara abbaakoottan gala; Isinis nagaan naa bulaa jedheenii, gara mana abbaa isaatti gale.

Mucaan kun guyyaa sana yaa galuu malee hanguma ilma namaatiin wal argu hunda gaaffiin kunis kan hin hafne, deebiin isaas sanuma ta'ee osoo jiruu guyyaa tokko galgala warri ati yeroo hunda karaa abbaakoottan gala jettee leencuma kana wajjin jiraachuudhaaf yaadda. Hanga ammaatti waan badaa tokko irratti argitee hin beektuu? jedhanii gaafannaan waan gaaffiin isaanii itti baay'ateef, deebii tokko kennuuf dirqame. Kunis namootaa guutuudhaaf jecha yeroo na hammatee rafu bobaan isaa natty xiraaya malee waan tokko iyyuu wanta badaa irratti argeetu hin beeku jedheenii; jedhaa nagaan bulaa ani kara (gara) haba koottan gala jedhee biraa bahe.

Yeroo sanatti alli (diidani) dukkana waan tureef namni hin argu, leencichi mana jala dhaabbatee dhageeffachaa ture. Erga mucichi bahe booda dura kaatee manatti galee eege. Erga mucaan gale booda, "maal ilma koo essa turetee dhufte? jedhee gaafate. Mucaanis, "asumaa osoon sanyii mukaa funaannadhuu natti galgalaaye," jedheen. Achumaan, leencichis bakka mucaan ture waan argeef, akkasumas, waan inni jedhe hundumaa waan dhagaheef, aaree eeboo manaa qabu fuudhee "hoodhu na waraani!" jedhee mucaatti kenne. Achumaan mucaanis reeffa haadha kootiifi abbaa kootii gidduudhaa na kaastee naguddiftee, ammaan na geessee, ani ofan waraana malee akkamittan si waraana? jedheenii deebiseef. Achumaan mucaanis ajaja dirqamaa waan itti ta'eef, leencicha waraane. Leencichis erga waraanamee booda, erga na waraantee hanga madaan koo fayyutti, wanta argatte mara natty funaaniitii na dhibamsiisi. Jedheen mucaanis tole jedhee, waanuma argate funaanee hanga madaan isaa fayyutti dhibamsise. Leencichis erga nadaan isaa fayye booda, koottu yaa ilma koo jedheenii laali, madaan ati eeboodhaan nawaraante fayye: jechi ati gaafa sana mana fira kee teechee jette sun garaa kootii hin baane ani guddisee si hin nyaadhu; atis gara fira keetii; anis bobaa xiraa'aa kootii wajjin kara bosona kootii jedheenii gaggesse jedhama.

QEERRANSAA FI ILMOO NAMAA

Guyyaa tokko namoonni baay’atanii qeerransa tokko reeban. Qeerransi namoota irraa fagaatee osoo dheechaa jiruu nama tokko kan kophaa deemaa jiru argatee, maaloo na ajjeesuuf na reebaa jiru; jalaa na baasi jedheen. Namichis atuu qeerransi dadhabdee dheessitaa ani maal godheetan jalaa si baasuu danda’aa jedheen. Achumaan qeerransis namichi qanqalloo harkatti qabatee waan jiruuf qanqalloodhuma kana keecha na dhoksiitii jalaa nabaasi maaloo jedhenii kadhate. Namichis tole jedhee qeerransa qalqalloo keessa kaayee, qanqalloo afaan hidhee gateetti irratti baatee karuma nama reebaa jiru sanaatti deemeen. Namoonnis “qeerransa tookko agartee? isa reebaa jirraa” jedhanii gaafannaan kunoo kaatee, darbe jedheenii, qeerransa baatee bira darbee deeme. Erga Jara bira darbe booda, “kunoo warra si reeban bira si dabarse bu’ii,” jedheeni. Ennaa kana qeerransichis “hin bu’u,” jedheen. Namichis “hin buuta maal gootaree? jedhee gaafate.

Qeerransichis “hin bu’u sin nyaadha malee,” jedhee deebiseef. Yeroo ati muddamtee namoonni si ajjeesuuf dhufanii bira gahanitti jalaa si baaseetan, lubbuu kee du’a irraa baraareen ati amma sin nyaadha naan jettaa? jedhee gaafannaan qeerransichis; “namoonni illee osoo na ajjeesanii naa wayya; beelli na ajjeesuurra; ani suman nyaadha malee sirraa hin bu’u,” jedheeni.

Achumaan namichis, “tole na nyaatta; garuu jaarsa irratti wal himannee murtee jaarsaatiin booda na nyaatta malee akkanumatti na hin nyaattu,” jedheen. Qeerransichis eenyumtu sodaa isaatiifuu akka isatti hin murteessine abdatee, “na baadhuuti beenu abbumti fedhe iyyuu yaa murteessu,” jedheen. Namtichis qeerransicha baatee gara

jaarsaatti deemuu jalqabe. Amna sino booda jaarsa namaa bira gahe. Gahees akkamitti qeerransicha du’a jalaa akka baase jaarsa namaatti himate.

Itti aansee qeerransichis akkana jedhe. “Du’a jalaa bahu beelli na ajjeesa, kanaafu si nyaachuun qaba, jedheenin jira. Ati garu waanuma sitti fakkaate murteessi kaa jedheen. Achumaan jaarsi namaa sunis, qeerransicha sodaatee; yoon namicha hin nyaatiin jedhe nanyaata jedhee shakkuudhaan, sirrii dha. Si nyaachuu qaba jedheenii itti murteesse.

Namtichis waan lubbuu ta'eef, murtee tokkichaana na hin nyaattu jedheen Qeerransichis akkuma duraa hundumtuu akka isa sodaatu waan beekuuf, homtuu natti hin murteessu ykn namicha hin nyaatiin kan jedhu tokko iyyuu hin jiru waan jedheef, hanga barbaaddetti deemu ni dandeecha narraa bu'i naan hin jedhin malee jedheen. Lammaffaa irratti jaarsa jaldeessaa bira dhaqan. Jaarsi jaldeessaas, akkuma jaarsa namaatti dubbii isaanii bitaa fi mirgaan erga dhageeffate booda, akkuma jaarsa namaatti qeerransicha sodaachuun "nyaachuu qabda" jedhee namichatti murteesse. Ammas hanga jaarsi sadii natti murteessutti nan nyaattu jedheeni baatee deeme. Achumaan, sadaffaa irratti jaarsa qamalee bira gahan. Erga bira gahanii booda namichis, yaa obbo qamalu, ani qeerransa kana namoonni baay'aatanii ajjeesuu dhaaf fardaa lafoodhaan osoo reebaa jiranuu natti dhufee jennaan du'a jalaa isa baase. Ergan namoota bira isa dabarse booda sin nyaadha malee sirraa hin bu'u naan jedhe.

Inni akkana naan jennaan tole na nyaattaa garuu murtee malee nan nyaattu jedheeni jaarsa namaatii fi jaarsa jaldeessaa bira geechinaan dhugaadha si nyaachuu qaba jedhanii natti murteessan. Ati immoo maal jetta ree? Jedheen. Achiin booda jaarsi qamalees akka waan dinqisiifatu fakkaatee, raajiidaha! namoota humna qeerransaatii ol ta'an qeerransi dheechee ati maal gootee jalaa basete hin amanu jedhen. Namichis akkuma namoota jalaa itti baase itti agarsiisuuf, qeerransichi qanqallo keessa loyee seene yemmuu itti agarsiisuuf jecha, qanqalloo afaan hindhee kunoo akkana godheetan jalaa baase jedhee himate. Yaroo sana jaarsi qamalees eegaa maal eegdaree amma maaltu si hafe jedheen. Namtichis qeerransicha akkuma qanqala keessa jirutti uleedhaan dhaanee ajjeese jedhama.

KANNIISA, JALDEESSAA FI QAMALEE

Bara durii kaannisa, qamalee fi jaldeessa ta'anii tokkummaadhaan Afooshaa (Iddirii) dhaabbatanii waliin jiraachaa turan. Waldichis, afeerraa nyaataa fi dhugaatii qaba ture. Afeerrichis dabareen akka raawwatu irratti waliigalan ture. Haaluma dabareetiin dabree jalqabaa osoo hin eegalin dura yeroon inni itti gaggeeffamu ji'a keessatti al tokko akka ta'uu fi dhangaan dhiyaatu immoo haala gaariin qopha'u isaa adde qamalun akka ilaaltuuf murteeffatan. Afeerrannis kenname, afeerraa jalqabaa kan qopheessu kanniisa ta'e. Kanniisni jalqabaa kaasee hanga guyyaa afeerraatti damma kuusee qophii fiaste.

Aadde qamaluunis dhufanii nyaaticha ilaalanii baay'ee gammadan. Keessummoonni hundiiru dhufanni nyaata dhiyaate erga nyaatanii booda, nyaata akkanaa kana eessumaa argattan jedhanii gaafatan. Kannisis, "udaan kooti kaa!" jedheen.

Akkuma barama, gaafa lammaffaa immoo abbaan dabaree jaldeessa ture. Innis akkuma kanniisaa udaan isaa kuusuu eegale. Silaa hin oolu guyyaan afeerraa gaafa gahu akkuma seera (dambii) isaanii aadde qamaluun dura dhaqqee yemmuu ilaaltu, udaan udaan jedha. Maali oboo jalduu, nyaanni isin qopheessitan udaan udaan jedhaa sirrii miti jetteen. Yeroo kessummoonni dhufanii dhangaan dhiyaatee nyaachuuf jedhan udaan udaan xiraa'e; yeroo mana keenyaa nyata gaarii nyaattee; yemmuu dabaree kee immoo nyata hin taane nuuf kennitaa jedhanin.

Jaldeessi fi kanniisni kanumarraan kan ka'e wal loluu eegalani isaan lachuu gosa isaanii birmachiisanii wal fixuuf ka'an. Kanniisni xixixi jedhanii jaldeessa hidduu eegalan jaldeessi garuu kanniisa argee rukuchuu hin dandeenye. Jaldeessi asiif achi kaatee daabee osoo mirmirsuu, kanniisni jaldeessa hedduu hidditee fixxee lolaan mo'atte jedhama.

GOWWUMMAA

Abbaa warraa fi haadha warraa gowwaa fakkatutu jira ture. Haati warraa maatiin ishee du'anii jiru. Gaaf tokko aabbaan warraa imaltuu (diida) deemanii turan. Gurbaan haxxeene tokko gara warra maatii gowwaa kana dhaquuf murteeffate. Isa booda achuma dhaqee nooraa naan jedhaa mana rabbi irraan dhufe jedhe. Niitiinis akkam haati kooti fi abbaan koo fayyaa isaaniiti? jettee gaafatte. Haxxichis isaanumatu na erge jedheen; Isheenis oduu dhagahuf hawwitee maal siin jedhan? Jetteen.

Akkana jedhan jedhee itti himuu eegale, " nuyi nagaadha, fayyaa keenyas, garuu waan nyaannuufi waan uffannu dhabne malee yaa intalatoo, yoo garaa nuu laafta ta'e uffata kee fi kan abbaa manaa kee akka nuuf ergitu si gaafanna," jedhan jedhe. Isheenis gammachuun of wallaaltee isaanumtuu lubbuun jiru taatee uffata naa kenniifii ofii hojjedheen bitadha jette murteessite. Achumaan uffata ishees kan abbaa manaa ishees fuutee qalqallo guuttee itti kennite. Sana booda abbaan warraa ishee yeroo inni dhufu

waan ta'e hundumaa tokko tookkoon itti himte. Namichi tokko mana rabbiitiin dhufe haadha keefi abbaa kee argeen dhufe jennaan, akkasumas uffata hin qaban waan anaan jedheef, uffata koo haadha koof kan kee immoo abboo koof akka geessu itti kenneen ture jette.

Abbaan warraas soba, si gowwoomse jedheen. Amma erga uffata fudhatee deemee dukaa bu'uuf namtichi maal uffate jedhee gaafate. Isheenis bolaalee daalachaa fi kootii daalacha uffate jetteen. Innis farda yaabbatee ka'ee namicha barbaaduu eegale. Namichi haxxeen sunis uffata duraan uffataa ture karaarratti jijjiirratee ture. Kana booda namtichi fardaan bira gahee namicha uffata daalacha uffate tooko agartee? jedhee gaafate. Innis "ammuma kana asiin gara lagaatti gadi bu'e, mee gadi fiigii ilaali" jedhen. Itti aanses fardicha as natti kennadhu hanga ati deebitutti siifan cava jedheen. Namtichis farda isaa namicha gamna sanatti kennee gara lagaatti gadi bu'e. Yammuu namtichi lagatti gadi seenu, namichi gamni farda isaatti bahee gulufsiisaa farda jalaa fudhatee sokke. Yemmuu lagaa ol deebi'u hatticha alaalatti argee, namootaan maaloo naaqabaa, maaloo naaqabaa jedhee itti iyye.

Namichi inni hattichi namoonni, yoo itti dhufan karaa itti agarsiisaa jedha jedhee farda isaa gulufsiisaa farda isaa jalaa fudhatee bade.

Sana booda namtichi garaa kutatee gara mana isaatti gale. Namtichi farda kootis uffata kootis osoo hin hambisin na saame. Gowwummaa haadha manaa koo kan koo haacaalu jedhe jedhama.

“Baqqee, Baqqaanyi”

Bara durii intalli tokko gurbaa tokkotti heerumte. Intalli kun yeroo mara haba manaa ishee wajjin nyaata hin nyaattu. Yoo inni koottu nyaadhu jedheen ani hin nyaadhu. “Maqaan koo baqqee baqqaanyi” dha jattiin.

Abbaan warraa ishee kun dhuguma osoo nyaata hin nyaatin jiraachuu ishee mirkaneeffachuuf gaaf tokko gara lafa qonnaa geessee yeroon laaqanaa darbe. Haati manaa isaa kun baay’ee beeloftee wanta gara manaatti ittin galtu tooftaa barbaaddee abbaa manaa isheetiin, maaloo gara manaatii mooyyee nuukenni jedhanii na waamu nan gala jettiin. Innis “obsi (turi)” jedhen. Ammas xiqqoo turtee gingilchaa naaf kenni jechaa jiran maaloo jettiin. Osuma akkana jedhanii yeroon qonnaa itti galan gahee gara manaa galtee biddeena tolchuuf qoraan fudhachuuf yoo gadi baatu, abbaan manaa ishee duraan ishee sakatt’auuf waan karoofateef yemmuu isheen gadi baatu utubaa koree taa’e. Kana booda wanta isheen hojjattu ilaaluu jalqabe.

Niitiin baay’ee waan beelofteef, hanga buddeenni itti dibamee bilchaatutti baay’ee ariifatee bukoo dhugde. Itti aansitee buddeenas dabalattee nyaatte. Abbaan manaa yeroo isheen manaa baatu utubaa irraa bu’ee akka nama reefu dhufuu fakkeesee taa’e. Kana booda nyaata isaaf yoo fidduuf, koottu nyaadhu jedheen. Isheenis, yeroo mara kun siif haaraadhaa? Ani durumaanuu naqaan koo “baqqee” baqqaanyi” siin hin jenne? jetteen. Sana booda halkanaa’e erga rafan booda garaa kaasaan ishee qabe. Isheenis maalan godha jettee haba manaa gaafatte. Abbaan manaa ishees okkotee xiqqoo ykn doocoo sana kessatti bobba’i yammu inni guutu ganama “damma” gene gurgurraa jedheen. Akkuma abbaan manaa isheen jedhe halkan sana okkotee ykn doocoo tokko itti guuttee bulte.

Yammuu bari’u ka’i baadhuu deemi gara gabaa geessinee gurgurannaa jedheen. Isheenis albaatii okkotee tokko guutuu baatee abbaa manaa ishee dura deemti. Erga gabaa keessa gahanii booda abbaan manaa gabaa keessatti suuta jedhee okkoticha uleedhaan irratti rukutee cabsee, haadha manaa isaa qaanessee ishee gatee gale jedhama.

Dur durii Bifa Baacoodhaan

Namoota lamatu jira. namootni kun hattoota turan. Hattoonni kunneen yeroo baay'ee namoota hedduu jalaa horii hatanii hiyyoomsaa turan. Akkuma baran gaaf tokko re'ee tokko hatanii re'ee hatan kana gurgurachuuf walii galan. Inni tokko ani mana tureen dhufaa dhaqii gurgurii na eegi jedheen. Inni sunisi tole jechuun miiltoon isaa re'ee itti

fuudhee gurguraaf gabaa baase. Osuma inni gabaa keessa qabee haasa'a haasa'uu hattun biraa jalaa hate. Yemmuu namtichi haasa'a fixee garagalee re'ee ilaalu hin jirtu. Yeroo tana namtichi iyyuuf re'een kan isaa waan hin taaneef sodaate. Yoo iyye niqabama waan ta'eef. Dhiisuuf re'een mararte. Marartus homaa gochuu hin danda'u jechuun dhiisee gadduu eegale. Osuma inni taa'ee gaddu hattichi inni lammaffaan (kan manatti hafe) itti dhufee nagaa gaafatee maaliif gaddita? Re'ee gurgurte mitii? Bitteetu gatii sinyaa seetee hin gaddin. Cufaa koottu amma haa deemnu jedheen. Namtichis tole hin deemna obsi kaa! jennaan, meeqatti gurgurte? Mi'aa moo rakasa? jedhee gaafate. Innis, sokki hammuma ittiin binne sanaanin gurguree jedheen jedhama.

QOCA FI ILLEETTII

Qocaafi illeettiin osoo waliin jiraachaa turan guyyaa keessa gaafa tokko waldorgommii fiigichaa waamaman. Kanumaafuu waldorgommicha adeemsisuf qophaa'an. Yaroo dorgommii godhuf jedhan illeettin akkas jette, an ishee kan waliinaa dorgomaa? Osoo xiqqoo hin turinan kutee darba jettee tuffiidhaan. Yeroo dorgommii jalqaban illeettiin figdee dabarate, dura baatee karaa walakkaa geessee yeroo ofduuba ilaaltu qocaa fagoo jirti. Yeroo kana nan boqodha jettee muka jala osoo ciistuu qocaa dorgommii ishee daftee kuttee dabartee, tokkoffaa baatee jedhama. Kanaafuu oftuummaan namni biraa waan tokko gochuu hindanda'u ana qofatu danda'a jachuun hanqina akkanaa nama ga'a jadhama

QOCAA FI ALLAATTII

Qocaafi allaattiin osoo waliin jiraachaa jiranii guyyaa tokko waa'ee jiruufi jireenyaa walitti haasan. Yaroo kana allaattiin "Jiruun akkami?" jettee qocaa gaafatte.

Qocaanis “Maal nagaafatta ati addunyaa mara waliin geessee yeroo dhoftu ani baay’een akka kee ta’uu hawwa. Mee guyyaa tokko na fudhadhu deemi” jetteen. Allaattiinis deebistee “ani illee si fudhadheen deema ture; ati garuu waan oduu jaalattuuf koochee koo qabatee yeroo oduu laaltu narraa kuftee caccabda” jetteen. Qocaan yeroo kana lakkii ani tasa hin odeessu na fudhadhuu deemi jettee didde. Yoo kana allaattiin ka’i kaa koochee koo qabadhu waliin deemnaa jetteen.

Sana booda qocaa baatee naannessaa ooltee yeroo bakka hiriyyoota ishee geessu ilaali hiriyyoota koo jettee koochee ishii gadi dhiiste. Yaroo kana qocaan achi gubbaadhaa kuftee caccabdee duute jadhama.

Walaloota Oromiffaa

Barumsa

Yaa barumsaa

Yaa hundee

bekkumsaa

Ati qaromsitudha

Samuu nama

hundaa

Maal jedhe si himuu

Mal jedhe si lbsuu

Kan barumsaa jibbu

Waaqni sirraa haa

dhibuu

Maalumaaf si jibbuu

Dofummaa Isaa

gufuu

Dofummaa koo durii

Ennaan taa'e yaadu

Essumaa yuu hin

jiru

Barumsaan kan

qixxaatu

Qaro maasaa

kessaa

Mee tokkon

odessaa

Dhagahi

obbolessaa

Dhagahi obboletti

Fayyummaa

argachuun

Bu'aa barumsaati

Samiirra balali'uun

Qaromummaa

isaatii

Elaa yaa namotaa

Barumsa

hinjibbinaa

Yoo barattan qofaa

Bu'urri Guddinaa (2)

Saayintisti ta'uun

Hundumaa

qorachuun

Doktara ta'anii

Dhukkubsaa nan

fayyuun

Kana qafaa miti

Bu'aan barumsati

isinumaafan dhiisaa

Gartokkee isaati

Issin ittii guutaa

Faydaan barumsaa

Hedduu waan

ta'eefi.

Barataa Moges
Lammi

Aadaa maalif dagattaa?

Ati maali laata?

Faayya moo meraataa?

Aadaa maaf dagattaa?

Firiziidha jettee rifeensa marmootee

Gabaabsudha gurbaa maaloo ni maraattee?

Ati aadaa gattee kaayyoo kees dagaattee

Aadaa beekuu qabda osoo nama taatee(2)

Ati maali laataa?

Fayyaa moo maraataa

Faashinidha jettee surree ni tarsaastaa

Surree tarsaasuun hojuma maraataati

Miidhagii adeemi akka beekaa namatti(2)

Dhira qofaa miti atis yaa shamarree

Faashinii isoo heddu kessanumfi illee

Rifeensa jettanii wiigiin dhahattanii

Aadaa balleessudhaaf nyaara haaddattanii

Himamee hin dhumu kessanii

Maaloo aadaan yoo bulle nutis akka warra kaanii(2)

HAR'A HAA DAGAAGU!

Har'a haa dagaaguu

Aadaan Oromootaa

Aadaan nyaataas ta'e

Inni kan uffataa

Aadaan wal

gargaarsaa

Kabajaafi sirbootaa

Seenaan jara hunduu

Kan abboolifi Hayyotaa

Har'a haa dagaaguu

Haa darbu dhalootaa

Himameetuu hin dhumuu

Aadaan saba kootii

Kan waliin jireenyaa

Kan nyaataafi dhugaati

Aadaan walgargaarsaa

Uffannaanis jirtii

Homtuu hin salphatuu

Sabakoo birattii

Kabajaan jiraatuu

Xiqqaa hanga guddaatti
Nyaata Aadaa Oromoo
 Kan akka buna qalaa
 Marqaafi caccabsaa
 Kan akka buddeenaa
 Kan biraas,kan biraas
 Heddu,hedduutu jiraa
 Oromotti goraa
 Dhandhoomaa ilaala
 Farsoofii itittuu
 Dabalees daadhiinii
Dhugaati Oromoo
 Muraasa isaanii
Sheekkoo tapha ijoollee
 Hiibboofi mammaaksi
 Afoola Oromootii
Bari kaa kanasii
 Kan kufe olqabuun
 Kan jiru guddisii
 Seenaan Oromootaa
 Hin badin ammasii
 Oromon hin gannee

Har'as duudhaa isaa
Odaa jala taa'ee
Waan hundaa mijjessaa
 Ateeteefi gadaa
 Ni yaana irreessaa
 Marga mataa qaraa
 Qabatee irreessaa
 Malkaaf tulluu bahee
Kadhachaa waaqa isaa
 Abdiif hawwii qabu
 Nagaan walii ibsaa
 Kunoo ni kabajaa
 Har'as gadaa isaa
Jirbiin waliin taatee
Arba guddaa hiitu
Oromooni olgamtan
Kallatti hundattu
Waliin yaa hojjannuu
Guddina aadaatii
Gurrii saba kootii
Haa dhagahu baayyee
Walaloon koos dhumee
Horaa bulaa dagaagaa
*Barattuu Faanaayee
caalaa M/B waatoo
iriraa*

AADAA

Aadaa ofii gatuun

Kan biraa hordofuun

Kun sirrii mitii maaloo hin dagatinii (2)

Aadaa keenya boontuu

Kan nama hawwatuu

Ishee ganamaa sanii, ishee baha biiftuu(2)

Aadaa hin qabnu jennee

Olii gadi kaanee

Ishee durii sana gadi ukkaamsinee(2)

Maaliif itti saalfannaa

Wanata saalfiiti qabnaa

Eenyutu nu dhorke ree jechaan teechifnaa(2)

Aadaa ofii gatuun

Faashinii hordofuun

Asii fi achi jechuun

Waan hin taanee baruun

Karaarraa jallata har'a yoo hin sirranne

Dhageessaa yaa lammii yeroo waliin deemnee

Aadaa keenya mara waliin guddifannee

Itti boonu qabna ifatti baafannee

Aadaan ummata koo tarreeffamee hin dhumu

Hundumaa himuudhaaf yeroon na daangessaa

Xiqquma isheen himaa gurra naaf ergisaa

Jalqaba yoon ilaalu uffanni aadaa koo baay'ee bareedaadha

laaleen quufuu dadhabee qalbii na fudhate

Yeroo booda garuu faashiniin nutti dhuftee aadaa nu dagachiiftee

Dhaga'i shamarree aadaa kee dagattee

"Liipistikii" jettee hidhii kee dibattee

Bareedina uumaa of jalaa sarbitee(2)

Aadaa kan dagattu dhalaa qofaa miti
Atis inuma jirta dhageessaa yaa gurbaa
"Firiizii" jettee dabbasaa mammartee
Uumaa aadaa keetii of jalaa dagattee(2)
Maaf kana raawwannaa
Nu lachuu ni kaanaa
Dogoggora darbeef dhiifama gaafannaa
Ammarraa jalqabnee aadaa guddifannaa(2)

Hin Dagatiin!

Abeeti Abeeti yaa rabbi
Mee yaa nama har'illee gaabbi
Bosona hin cirinii dhaabi
Har'a bosona hin ciriin
si ga'e kan kaleessaa
Nutti dhufaa jiraa
bar jijjiiramni qilleensaa
Dammaqanii nu jalaa
Badaa jiruu akaakuun
Allattiif Bineensaa
Kan hin beekne
Jiraa laata
Faayidaa isaa
Lubbuu keenyaaf qilleensaa
Rooba nuuf harkisaa
Faayidaa malee
Meekamii miidhaansaa
Osuma beeknuu
Bosona maaf cirraa
Jijjirama qilleensaan
Bar waa baay'ee dhabaa jirraa
Biqiltuu dhaabaa malee

HIn cirinaa adaraa
Dhaloonni dhufu isinirraa maal baraa
Badhaadhina malee
Hin barsiisinaa makaraa (rakkoo)
Yoo san biqiltuu dhaabuun
Seenaa ta'ee taraa
Kanaaf biqiltuu haadhaabnu
Jalqabnee too har'aa
 Biqiltuu dhaabuun bar
 Kabaja ulfaatinaa
 Yoo mancaasne garuu
 ni seennaa salphina
Kanaaf- mee biqiltuu dhaabuu
Aadaa haa godhannuu
Nu Oromootaaf bossonni
Qaba iddoo guddaa
Jaarsi Oromoo
Kan jala taa'ee mari'atu odaa
Araaraafis ta'e buttaa qaluuf
Oromoon essatti wal barbaadaa?
Odaaf haa kenninu
Kabaja waan guddaa
Xiqqaadha kan jedhamu
Bosoonni biyyaa kan durii
Harka dhibba keessaa
Afurtamaa mitii?
Tilmaamamnaa garuu
Kan ammaa harka sadii ni taatii?
Mee kanarraa maal baranna nuti
 Maqaan biyya keenyaa
 Inni addunyaarratti beekamaa
 Atleetii horachuunis

Qilleensa gaarii malee
Essaa argamaa
Hubadhaa mee yaa nama
Dhumarratti garuu kan na dinqisiisee
Umamaaf Aadaa koo kan natti mul'ise
Inni gumii SAGNI ti kan hunda na beeksise
An gumii SAGNI hin dhiisu
Seenaa nu barsiise
Walaloon kan kootis
Kana isiniif dhaamti
Hubannoo haa kenninuuf
Umama biyyattiif
Kana kan barreessees
Ana warqee caalaati
W.C

Malli Koo Maalumaa?

Baayyadhee uumamee
Miidhageen uumamee
Sanyiin koo garuu dhume
Miidhagni koos dhume
Eenyuttan himadha mee
Mee maalan balleessee
Xiqqaa fi guddaa
Kan garaa natti jabeesse
Homtuus naa dubbatu
Anumatti buufatu
Ciranii nagatu ibiddaaf na laatu
Kan koo maal dubbatu
Qaama koo bobeessee
Bifa koo balleessee

Cilee na taasisee
Namaaf na dhiheesse
Gubee kan na fixe
Bulbulee akka soogiddaa
Dhaqeen gaafadha mee ibiddaa
 Siyii ibiddaa mee maaf na diddaa
 Ati fi aanin tee na ukkaamsitanii
 Akkan hin jiraanne na gubdanii
 Sanyii koo mara lafaa mancaastanii
 Cilee na gootanii namaaf na keessanii
 Achii na fuudhanii lama na bobbeessanii
Lakki na dhiistanii rabbi sodaattanii
Si yaa mucaa ani maaliin sigodhee?
Qottoo gaafadhu kan muree lafa si godhee
Maalif hin gaafanne kan fidee oljedhee
Badii hin goonetan komii kee argadhee?
 Ka'een deema egaa naan deemi yaa kottee
 Rakkoo kiyyaaf yoon fala argadhe
 Siyii yaa qottoo
 Ati murtee na cirtee
 Ibiddaaf na laattee
 Maal lakkaayen fixa
 Waan ati nagootee
 Baala fi dameeko cirtee qullaa na hanbistee
 Hundee koo na kuttee ana balleessitee
 Ofii kee fixattee
Hojii biraa hin qabdu anumaaf uumamtee?
 Kan na balleessitu maaluman sigodhe
Mee ati sanyii mukaa himadhu roorroo tee
Siyi mitii cilee gurraacha kan taate
Tumtuu waliin akkan uumamu kan goote
Hojiin koo kan hafu yoo ati dhabamtee

Maali deemte tumtu yoo gaafattee?
Tole ka'een dhaqa mee mana tuumtuu
Dhimma kiyyaaf yoon argadhe furtuu
Ati yaa Obbo tumtuu
Amma kan hojjattuu
Hin hojjattuu hojii biraa uummattee
Cilee keessaa baatee yoo kabajamtee
Akkan muramee badu diina natti qartee
Nahin dhiistuu lakkii waaqayyoon sodaattee
Ana bira miti kee durumaan badee
Ofuma keetif qal'attee magartee
Badiin ani hin qabnef maalif na himattee?
Deemi na himadhu yoo murtoo argattee
Abukatoo firaa siif falmu qabattee
Firri koo eenyumaa
Hunduu silaa anatti diinumaa
Malli koo maalumaa(2)
Eenyutti iyyadheen eenyuttis himadhuu?
Samirra kan barartu allaattitti himadhuu?
Rakkoo kiyya tana rabbitti na himtuu
Shimbirroo bareedduu cuqulisee jiraadhuu
Rakkoon narraa badee akkan ani jiraadhu
Firri si dararaa atumti na yaadadhuu
Fala argachuufan kanan manaa bahee
Bu'a bahii hedduu kanan bu'ee bahee
Malli koos maalumaa
Hanga yoomitti sanyiin koo na dhumaa
Rabbidhaan kadhadhaa amma taa'eetumaa
Kana yoo ta'e malli koo kan dhumaa.

"The Trees Prayer"

Poem

Ajema Abebe

H.S.S

BIQILTUU

Biqiltuu daraartuu
Ati kan soorattuu
Ati kan dagaagduu
Haala dheerina keen
Hundumaa kan caaltu
Baargamoo dheerachuun
Umtuu sin hin gituu
Rooballee harkisuun
Addunyaa kan jiiistuu
Midhaan gama calleessuu
Bubbee kan harkistuu
Loladhaan haramuu
Biyyee kan ittistuu
Faayidaa isaanii garuu ni agartu
Hin mancaasinaa mee namonni hundumtuu
Kunuunsaatii qabaa mee gosa biqiltuu(2)
Gosa biqiltuuti biqiltuun odaatis
Guddina isaa irra kan te'e dawoofis
Faayidaa kana maraaf kunuunsuu barbaachisa(2)
Gosa biqiltuu keessaa maqaan isaa waddeessaa
Osoo as jiraattee ilaaluu dandeessaa
Faayidaa guddaa qabaa biqiloota keessaa
Firii isaa nyaachuudhaan of bashannansiisaa
Faayidaa waan qabuuf mee mancaasuu dhiisaa(2)
Biqiltoota keessaa ati yoo baargamoo
Kunuunsaan qabamnaa kan ijaartu gamoo
Dhala namaaf kan taatu da'oo
Mee yaa kunuunsinu biqiltuu baargamoo(2)
Jiru biqiltoonni andoodee faa'ani
Madda qulqullinaa uumamaan ta'anii
Dhibee Bilaarziyaa cilaalluu bishanii

Karaa qorannootiin furmaata ta'anii
Faayidaa keetirraa beektootni ga'anii
Doktor Akliiluu Lammaa fakkeenya ta'ani(2)
Gosa biqiltuuti maqaan isaa shawwisaa
Gaattiraa fakkaata qaqaal'adha.baalli isaa
Biqiltuun akkanaa faaya ni mul'isaa
Biqiltuun akkanaa faaya ni mul'isaa
Biyya alaatii dhufe innumtuu duriisaa
Mee yaa kunuunsinu facaasuun firiisaa(2)

YEROO

Lakkii yaa barataa
Yeroon nama gataa
Bu'ura jireenyaa
Bu'aa Lubbuu keenyaa
Yaa nama dhagahii
Hojiif tattaafadhu

Rakkoo Keessaa bahii (2X)
 Obsumaan bardhu
 Waan darbe yaadadhu
 Waan darbe yaadadhu
 Kan beeku gaafadhu
 Rakkoo si mudateef
 Furmaata itti laadhu

Yeroodhaan barannaan
Kan darbe yaadannaan
Hundaa ni dhaqqabda
Waliin tattaafannaan
Bu'aa yeroo barraan (2X)
 Yeroo yaa yeroo
 Yeroo kumni hin bitu

Warqee jedhan malee
 Hin jiru kan si gitu
 Warqii warqii caalu
 Yoo itti hojjatan
 Warra jabaaf laafaa
 Kan waliin madaalu (2X)

Yeroon mee qabeenya
 Itti yaa fayyadamnu
 Nutu maaliif teenyaa
 Maalo yaa saba koo
 Bu'a yeroon kennuu
 Maalumaaf dagattee
 Mee biyyonni biraa guddatee nugate (2X)

 Maalo yaa obbolaa
 Maaf akkana taatu
 Mana farsoo lixxanii
 Ati achii hin baatu
 Maal kana qofaadha
 Warri shamarranii
 Kaan buna danfisnuu

Oduu jalqabanii	Kuun xiyyaara oofaa
Barii eegalanii	Samiirra balali'e
Tokko lama gocha	Kan yeroo hin kabajne
Galgalaa eeganii	Mataan isaa irraa ka'e
Bu'a yeroon kennu	Biyya saarrattille
Waan tokko hin beekani	Ba'aa guddaa ta'e (3X)
Dhagahii saba koo	Bu'a yeroo barree
Bu'a yeroon kennu	Itti yaa faayyadamnu
Baay'ee irraanfatee	Sagantaa isaa baafannee
Beellii fi hiyyummaan	Mee yeroo kabajuf
Kanaaf nu fudhattee (2X)	Gamtaadhaan haa kaanu
Safuu bu'aa yeroo	Dhaloota boruu tiif
Kam himeen kam dhiisa	Fakkeenya yaa taanu
Kan yeroo kabaje	Bosana kunuunsuun
Kuun dooktara ta'e	Ga'e kenya haabaanu

Qopheessan Barataa Abbaayinaa Mulugeetaa Madda Burqaa Sammuu

BOSONA

Bosona kunuunsuu aadaa yaa godhannuu
Isa muruuf kaanu irraa of haa eegnu (2X)
 Bosonni lubbuu dha
 Kana beektaa laata
 Kana beekta taanaan maaf calliftee teessaa (2X)

Bosonni manca'ee
Uumamni baduuf kaatee
Bineensi fi allaattin asii fi achi kaattee
Qilleensi faalame lubbuun gaaga'amtee (2X)
 Kam himeen kam dhiisaa
 Hoo'l nutti cimee
 Jiraachuuf rakkannee
 Maaloo mala dhabnee
 Maaf callifnee teenyaa nu hunduu rakkannee (2X)

Maaloo yaa sabakoo adabadhuu taa'ii
Bosona mancaasuuf karoora hin baasini
Abiddaa fi dhakaarra baatee hin fiiginii
Maaloo of yaadadhuu osoo hin dalaginii
Maal nadhibe jettee
 Bosona mancaaftee
 Sidhibuu danda'a gara boodaan dhuftee (2X)
Lafa baay'ifachuuf bosona haxoofttee
Silaa roobnuu hin jiruu maaliin omishattee
Waa meeqa dagatteeti bosona mancaaftee (2X)
 Bosonni addunyaa dur meeqa qabaa ture
 Amma hoo meeqaree
 Anillee hin himuu baay'ee na mamsiisee
 Lammii koo hundumaaf heddu na yaachisee (2X)
Bosonni riqicha lubbuu nu ceesisaa
Bosonni dhabamnaa jiraachuu na mamsiisaa (2X)
 Amma irraa jalqabee
 Bosona kunuunsuuf harka wal-qabnnee
Bosona kunuunsuuf waadaa walii gallee
Sanyii dabarsinaa dhaloota dhufuuf
 Malkaa diriirsinaa bu'aa isaa arguuf
Yaa gumii sanyiidhaa
Urjii ganamaadhaa
Dagaagii jiraadhuu seenaa ummataadhaa (2X)
 Aadaa baduuf kaatee
 Seenaa jiguuf kaate
Umama jeeqamte kunoo deebifattee (2X)
Aadaa maaliif gattee
Uumaa maaf dagattee
Faashinii hordofteeti inni si mo'atee (2X)
 Erga ati uumamtee
 Addunyaa qaroomtee
 Aadaan duraan badees iddootti deebitee (2X)

Eessumaa argamtee yaa dhaabbata MELKAA

Kan akka kee kun eessumaa argamaa

Asumaa qoratamtee qorannoon argamtaa (2X)

Meeshaa aadaa keenya

Kan jalqaba keenyaa

Isallee barannee

Erga si hubannee (2X)

Maqaa isaa yoo ilaalan

Jechi sanyii jedhu lubbuun haguugamee

Malkaanis ni jiraa siitu gamaa gamanaadhaa (2X)

Kan kee maalan hima yaa gumii Sanyiidhaa

Sadarkaa duraaf kan ammaa walitti Masaanu dha (2X)

Jijjiiramuuf ka'ee

Kan duraan dagatee

Dogongora isaa bare aadaa duraan gatee

Jabeessuuf kutatee (2X)

Nuti maaliif laafnaa

Warri gumii sanyii malkaa

Ijjannoo kana jabessuuf kaana

MANGUDDOO

Manguuddoo yaa beekaa
Bu'ura qaroomaa
Nuf jiraadhaa isin gaaddisa seenaadhaa (2X)
 Yaa bu'aa manguddoo kam himeen kam dhiisaa
 Osoon katabeetii kitaabaan maxxansaa (2)
Yaa manguuddoo Oromoo
Dabarsaa aadaadhaa
Wallabaa seenaadhaa
Ani waan biraa hin jedhu dagaagaa jiraadhaa (2X)
 Afoola oromoo ifatti mul'isaa
 Aadaa nuti qabnu dhalootaaf dabarsaa
 Homaayyuu hin hafin hundaayyuu dabarsaa (2X)
Manguddoo kabajaa abbaa seenaa keenyaa
Sirriitti jaaladhaa abbaa lubbuu keenyaa (2X)
 Ajaa'iba rabbi jiruu manguddootaa
 Beekumsi isaanii addunyaarraa kaataa (2X)
Raajii natti ta'e kan manguddootaa
Kan bara dheeraa sammun tarreessaa
Baraa fi guyyaa wajjiin addaan siif qabsiisaa (2X)
 Yaa warra manguddoo kallattii jiruudhaa
 Baay'ee nama dhibaa hubannoon jirudhaa
Ilaali yaa nama dogoggora keenyaa
Manguddoo tuffanneeti
Aadaa keenya ganneeti
Isa ammayyaatiin kunoo qabamneeti (2X)
 Maalumaaf tuffannaa nanguddoota keenyaa
 Garamitti adeemna harka tokkon sirbaa
Manguddoo jiraadhaa (ulfaadhaa)
Halkanii fi guyyaa gammachuu argadhaa
Kabajaa fi jaalalaan nu duukaa jiraadhaa (2X)
Manguddoo yoon jedhuu dhiira qafaa mitii

Isaan dubartiitis of keessumaa qabaa
Yoo natti mufattanis na ofkalchaa adaraa
Manguddoo dubaraa
Funaantuu dawaadhaa
Ogeetti lubbuu dhaa
Naannoo isaan jiraatan
Jireenyi hunduu dansaadhaa
Himameetuu hin dhumuu
 Seenaan Manguddootaa
 Namoota walddhaban isintu araarsaa (2X)
Anillee goolabee walaloo koo kanaa
Kabaja manguddoo hin dagatinaa
Maxxansaan naaf ga'aa jechoota koo kanaa

Ani Eenyu!

Ani eenyu jedheen of gaafadhe
Jireenya gaararraa durumaan jiraadhee
Way yaa rabbi kiyya durumaan salphadhee
Aadaa koo dagadhee
Amma garuu
MALKAA Sanyii wajjin hundumaa baradhee
Gaaffii kiyya hundaaf deebii nan argadhee
Edaa bareedduudhaa faayaan Oromootaa
Yaa nama hubadhaa salphinni waan lamaa
Aadaa ofii wallaallaan
Naannoo ofii dagannaan
Faayidaa maal qabaa
Jireenyi ilma namaa
Kunoo arganneera fala rakkoo kanaa
Malkaa Sanyii wajjin ultra sochoonaa
Tokkon tokkon keenya osoo kana hubanne
Aadaa boonsaa qabnaa maalumaaf dagannee
Maanguddoota sensatie siqnee yoo gaafanne

Hundumaa hubannee barnoota argannee

Aadaa ergifannaa silaa duruu ganne

Qananii Dammuu Turaa M/B S. 1ffaa Gooroo Qerrensaa irraa

MAALIIF SI CIRANII

Yaa dawaa bineensotaa

Dahoo ilmaan namaa

Sirreessaafi qindeessaa

Madaallii uumamaa

Ardii kamirrattuu

Kan taate gaachanaa

Kan rooba harkiftuu

Jiidhaa bonaaf gannaa

Maaliif siciranii

Galanni kee kanaa?

Bosonni ciramee

Barbadaa'uu isaanii

Bineesonni hedduun

Dachee irraa dhumanii

Ilmaan namaa illee

Dawoo dhabuudhaani

Faaloma qilleensaa

Waliin walgahanii

Ummata addunyaatti

Hammaate hongeenii

Aarri warshaa keessaa

Namnis ni mancaasaa

Sanyii mukkeen heddu

Lafarraa balleessaa

Bubbeen biyyoo hare

Dacheen dhabde uwisaa

Hongeen jalaa fixee

Loonifi qabeenya isaa

Bosona ciruurraa

Hin teenye harkisa

Kuno kano godhaa

Yaa nama hojiinsaa

Bosonnii Itoophiyaa

Inni kan ganamaa

Xinnaatee xinnaatu

Dhibbeentaa afurtamaa

Yoo waliin ilaallee

Isa yeroo ammaa

Dhibbeentaa sadittii

Gadi tilmaamamaa

Kunii badiidhumaa

Osoo danda'amuu

Seeraan hojjachuunii

Bosona maaf cirraa

Sababa hin taaneeni

Ijaarsa manaatiif

Kaaniis kan qoraanii

Qonna babal'isuuf

Gubnee ibiddaanii

Nijiru hedduuni

Cirama bosonaaf

Kan ijoo ta'anii

Haala ammaa kanaan

Yeroo babal'atee
Carboon daay okisaayidiin
Addunyaa fudhatee
Oksijiinin immoo
Dhala namaa hanqatee
Du'aaf imaluudhaa
Hunduu wal qabatee
Kana jalaa bahuuf
Har'a haa tattaafannuu
Murteessaa isaa lubbuu
Bosona haa dhaabnuu

Nutis isa malee
Gonkumaa hin jiraannuu
Bosonni utubaadhaa
Kan lubbuu qajeelsuu
Ammarraa jalqabnee
Kan bosona ciruu
Yookaanis cirsiisuu
Nama du'a isaatif
Haala mimijeessuu

Barattuu Faanaaye Caalaa
M.B. Sad. 1ffaa Waatoo irraa

ተረቶች

አንበሳና ጅብ

በአንድ ወቅት አንበሳና ጅብ በአንድ ላይ አብረው ይኖሩ ነበር። አብረው ሲኖሩም አንበሳ በሬ ነበረው ጅብ ደግሞ ላም ነበረው። እነዚህን ከብቶቻቸውንም በየተራ እየጠበቁ ይኖሩ ነበር። ከእለታት አንድ ቀን የጥበቃው ተራ የአንበሳ በሆነበት እለት የጅብ ላም እርጉዝ ነበረችና እዛው ትወልዳለች። በዚህን ጊዜም አያ አንበሳ የጅብ ላም የወለደቻትን ጥጃ ለራሱ ለመውሰድ ፈልጎ ከላሚቱ የወጣውን እንግዴ ልጅ አንስቶ በራሱ በሬ ፊንጢጣ ላይ ይቀባዋል። ከዛም ጅብን በአስቸኳይ ካለበት ያስጠራና "ተመልከት ይኸውና የኔ በሬ ወለደ" ይለዋል። በዚህም ምክንያት በመካከላቸው ጠብ ይነሳና የዱር እንስሳት ሁሉ ለዳኝነት ተጠርተው ጦጣ ብቻ በዚህ የዳኝነት ስብሰባ ላይ ሳትገኝ ትቀራለች። ጦጢት ባለመገኘቷ ምክንያት ስብሰባው ለሌላ ቀን ተቀጠረ።

በሁለተኛው የስብሰባ ቀንም ጦጢት ባለመገኘቷ እንደልማዲ ቀርታ ነው ተብሎ ዳኝነቱ ሲካሄድ ቆይቶ ስብሰባው ሊበተን ሲል ትደርሳለች። አያ አንበሳም ባያት ጊዜ በንዴት ጦሬ ባለፈው ጊዜ "ለዳኝነት ተጠርተሽ ሌሎች ሁሉ በሰአቱ በቦታው ሲገኙ አንቺ ብቻ ቀረሽ፣ ዛሬ ደግሞ ይኸው አርፍደሽ ልንበተን ስንል መጣሽ፣ ይህ ሁሉ የኔን የሽምግልና ጥሪ ንቀት ነው ወይስ ምንድነው?" ብሎ ይጠይቃታል። ጦጢትም ፈራ ተባ እያለች "አይ ጌቶች ንቀት ሳይሆን ወደዚህ እየመጣሁ ሳለሁ የተቀደደ መሬት አግኝቼ እሱን ስሰፋ ነው የቆየሁት" ትለዋለች። አያ አንበሳም "እንዴት ትቀልጃለሽ ባክሽ? ከመቼ ወዲህ ነው መሬት ተቀደ የሚሰፋው? ልታሞኝን ትፈልገሃለሽ እንዴ?" ሲላት ጦጢትም መልሳ "እንዴ ጌቶች! እንዲያ ከሆነ ታዲያ ከመቼ ወዲህ ነው በሬ የሚወልደው?" ብላ ዘላ ዛፍ ላይ ወጣች ይባላል።

ቀበሮና አውራ ዶሮ

በድሮ ጊዜ አንድ የራብው ቀበሮ በጠዋት ተነስቶ ምግብ በመፈለግ ላይ ሳለ ከአንድ ቤት የወጡ በርካታ ዶሮዎችም እንዲሁ በጠዋት ወጥተው ምግብ በመፈለግ ላይ ሆነው ከመካከላቸው አንዱ አውራ ዶሮ ይጮሀል። በዚህ ጊዜ ቀበሮው የአውራ ዶሮውን ጨኸት ሰምቶ "ድምጽህ ደስ ስላለኝ እስቲ ባክህ ድገምና ጨህልኝ" ይለዋል። አውራ ዶሮም እውነት መስሎት እግሮቹን መሬት ላይ ተክሎና አይኖቹን ጨፍኖ ለመጮህ ሰጅምር ቀበሮው ዘሎ የአውራ ዶሮውን አንገት ይይዘዋል። ሌሎች ዶሮች በሁኔታው ተደናግጠው ሲሮጡ ቀበሮው አውራ ዶሮውን ይዞ በመሮጥ ላይ ሳለ አውራ ዶሮው ቀበሮውን እንዲህ ይለዋል፣ "አንተ ብትጮህ እኮ ብዙ ዶሮዎች ይመጡ ነበር፣ ከዛም እኔን ብቻ ከምትወስድ እስከቻልክ ድረስ የተወሰኑትን ጨምረህ መውሰድ ትችል ነበር" ይለዋል። ቀበሮም የአውራ ዶሮን ምክር ተቀብሎ ለመጮህ ሲሞክር አውራ ዶሮ ከአፉ ይወጣና ሮጦ አመለጠው ይባላል።

ጅብና ዝንጀሮ

በድሮ ጊዜ ጅብና ዝንጀሮ አብረው ይኖሩ ነበር። በሚኖሩበትም አካባቢ ብዙ ከብቶች እና በማሳው ላይም የደረሰ ገብስ ያለው አንድ ገበሬ ነበር። ጅብና ዝንጀሮም ገበሬውን ለማጥቃት አስበው እርስ በርስ የተጣሉ መስለው ገበሬውን በማሳሳት ንብረቱን የሚበሉበትን ዘዴ ተመካክሩና ፈጠሩ። የጠባቸውን መንስኤም ካንተ ይልቅ እኔ አምራለሁ የሚል አደረጉና የተጣሉ መስለው ለዳኝነት ወደ ገበሬው ሄዱ። ገበሬው ጋ ከቀረቡ በኋላም በመጀመሪያ ጅብ እንዲህ ሲል ጠየቀ "አንተ ገበሬ መቸም አንተ ሰው ነህና ብዙ ነገር ታውቃለህ፤ ስለዚህም ልትዳኘን ትችላለህ፤ ከኔና ከዚህ ዝንጀሮ ማናችን ነን ቆንጆ? እስቲ ፍረድ" ይለዋል። ዝንጀሮውም በተመሳሳይ ሁኔታ "ከኔና ከዚህ ጅብ ማንነው ቆንጆ በል ፍረድ" ይለዋል። ይህንንም የሚሉት ገበሬው ጅብ ያምራል ካለ ዝንጀሮ ገብሱን ሊበላ፤ ዝንጀሮ ያምራል ካለ ደግሞ ጅብ ከብቶቹን ለመብላት የፀብ ምክንያት ለመፈለግ በመሆኑ ነው። ገበሬውም ብልጥ ስለነበርና ሴራቸው ወዲያው ስለገባው ነገሩን ካገናዘበ በሁዋላ ሁለታችሁም የምትመስሉት አባቶቻችሁን ነው በማለት ይመልስላቸዋል። እነሱም እቅዳቸው በመክሸፉ ተናደውና በገበሬው ብልጠት እየተገረሙ ወደመጡበት ተመለሱ ይባላል።

የቤትና የዱር እንስሳት ምክር

በድሮ ጊዜ ቀበሮ ፣ ድመት፣ አህያ፣ በግ፣ ጅብ እና አይጥ በአንድ ላይ ተሰብስበው ስምምነት አደረጉ ይባላል፤ በስብሰባቸው ወቅትም የውይይታቸው አጀንዳ አንዳቸው ሌላውን በጠላትነት ሳይፈላለጉ እንዴት በስምምነት በአንድ ላይ መኖር እንደሚችሉ ነበር። በዚሁም መሰረት ከዛን እለት ጀምሮ አህያ ከጅብ የሚደርስበትን ጥቃት ሳይፈራ በፈለገበት ሰአትና ቦታ በነፃነት እንዲንቀሳቀስ፤ አይጥም ከድመት የሚደርስበትን ጥቃት ሳትፈራ በፈለገበት ቦታና ጊዜ በነፃነት እንድትንቀሳቀስ፤ በግም በተመሳሳይ ሁኔታ ቀበሮን ሳትፈራ እንድትንቀሳቀስ ስምምነት ተደረገና ተወሰነ። በስምምነታቸው መሰረትም የሚደርሱበትን ሂደት ለመገምገም በቀጣይ ሳምንት በተመሳሳይ ሁኔታ ለመሰብሰብ ወስነው ወደየቤታቸው ተበተኑ። ከዚያ በሁዋላ አይጥ እቤቷ ስትደርስ የሆነውን ነገር ሁሉ ለእናቷ ትነግራታለች። እናትየውም ነገሩ ስለከነከናት በስብሰባው ወቅት የጅብ የቀበሮና የድመት አስተያየት ምን ይመስል እንደነበር ትጠይቃታለች። ልጅም በስብሰባው ወቅት ስብሰባው ተጀምሮ እስኪያልቅ ድረስ ጅብ ወደ አህያ፣ ቀበሮ ወደ በግ፣ እንዲሁም ድመት ወደ እኔ ይመለከቱ ነበር ትላታለች። ከዚያም የአይጥ እናት እንዲህ ስትል ልጄን መከረቻት፤ ለማንኛውም በሚቀጥለው ስብሰባ የሚሆነው አይታወቅምና በምትሰበሰቡበት አካባቢ ጉድጓድ ቆፍሪ አለቻት፤ ልጅም በእናቷ ምክር መሰረት በስብሰባው አካባቢ ጉድጓዱን ቆፈረች። ከዛም ስብሰባው በተቀጠረበት እለት አይጦች በቦታው ሲደርሱ ድመቶች በድንገት ከየጥሻው እየወጡ ክበቡ ክበቡ አንድም አይጥ እንዳያመልጥ ማለት ጀመሩ በዚህ ጊዜ አይጦች እኛም አውቀናል ጉድጓድ ምሰናል በማለት ወዳዘጋጁት ጉድጓድ እየገቡ ከጥቃቱ አመለጡ ይባላል።

አህያና ጅብ

በድሮ ጊዜ አህያና ጅብ በአንድ አካባቢ ይኖሩ ነበር። ይሁንና እርስ በእርስ ብዙም አይተዋወቁም ነበር። አንድ ቀን አህያ በአቅራቢያው ወደሚገኝ የሳር ሜዳ ወጥቶ እየጋጠ ሳለ ጅብ ምግብ ፍለጋ በአካባቢው ሲዘዋወር ያየዋል። ይሁንና የአህያው ረጃጅም ጆሮዎች ቀንድ መስለውት ወደ አህያው መቅረብ ፈርቶ እያመነታ ሳለ አህያ ያየዋል፤ በዚህ ጊዜም አህያ ጅቡ ከምር የፈራው መስሎት "ምነው በሩቁ ቆምክ ወደዚህ ጠጋ በል እንጂ" ይለዋል። ጅብም እየተቅለሰሰለሰ "አይ አልጠጋም ቀንድህ በጣም ያስፈራል" ይለዋል አህያም የበለጠ ዘና እያለ "እኔኮ ቀንድ የለኝም ይሄ ቀንድ መስሎህ ነው እንዴ? ጆሮ ነው እኮ" ብሎ እርግጠኛ እንዲሆን ጆሮዎቹን ወደላይና ወደታች እያንቀሳቀሰ ያሳየዋል። በዚህ ጊዜ ጅብ እንዲያ ከሆነማ እሺ ይለውና ወደ አህያ ይጠጋል። አህያም በጅብ በመፈራቱ ኩራት እየተሰማው "በል አብረን ብንጫወት ምን ይመስልህ?" ይለዋል። ጅብም በሀሳቡ ይስማማና እየተላፉ መጫወት ይጀምራሉ። በጨዋታውም መሃል አያ ጅቦ እየተጣጣሉ መሸናገፍ እንጫወት የሚል ሀሳብ ያቀርብና አህያ እሺ ምን ቸገረኝ ብሎ በመስማማቱ ጨዋታው ይጀመራል። ከዛም በመጀመሪያ አህያ ይጥልና ወዲያው ከጅቡ ላይ አሸነፍኩህ ብሎ ይዘናናበታል። ቀጥሎም ሌላ ዙር ትግል ይገጥሙና ጅብ በተከታታይ በመሸነፉ ቶሎ ጨዋታው በቃኝ ብሎ እንዳያቆም በመስጋት አህያ አውቆ ይወድቅለታል። ከዛም ጅቡ ቶሎ ከላይ ላይ አልነሳ ሲል እና ተቀምጦ ሲቆይበት "እኛ በሀገራችን አንዱ ሌላውን ጥሎ ካሸነፈ በኋላ ቶሎ ይነሳለትና ሌላ ዙር ይገጥመው ከሆነ ይጠብቀዋል፤ ስለዚህ ለምን ከላይ ላይ ተነስተህ ሌላ ዙር ጨዋታ አንቀጥልም?" ይለዋል። በዚህ ጊዜም ጅብ መልሶ "በኛ ሀገር ደግሞ አንዱ ካሸነፈ በኋላ ተሸናፊውን እዛው በላይ ላይ እንዳለ ይበላዋል እንጂ መነሳት የለም ስለዚህ እኔም የሀገሪን ደንብ ነው መፈጸም ያለብኝ" ይለውና አህያውን ዘንጥሎ ዘነጣጥሎ በላው ይባላል።

ሰውና እባብ

በድሮ ጊዜ አንድ ወንዝ መሻገር ያቃተው እባብ ወንዙ ዳር ተቀምጦ የሚረዳው በመጠባበቅ ላይ ሳለ አንድ በዛ በኩል የሚያልፍ ሰው ያገኘና እባክህ ይህን ወንዝ መሻገር አቅቶኝ ነውና እዚህ የተቀመጥኩት ከእግዚአብሔር ታገኘዋለህ አሻግረኝ ይለዋል። ሰውየውም በሁኔታው አዝኖ እሺ ይለውና እባቡን ጭንቅላቱ ላይ አድርጎ ወንዙን አብረው ይሻገራሉ። ከተሸገሩ በኋላም ሰውየው ችግርህ ወንዙን መሻገር ነበር ይኸው አሻገርኩህ እንግዲህ ከራሴ ላይ ውረድና እኔም መንገዴን ልቀጥል አንተም ወደጉዳይህ ሂድ ይለዋል። ይሁንና እባቡ አንተ ራስ ላይ ሆኖ መንዝ ስለተመቸኝ አልወርድም ተሸክመኸኝ ወደፈለክበት ሂድ በማለት እምቢታውን ይገልጽለታል።

በዚህ ጊዜ ሰውየው በዚህ ጉዳይ ላይ የሚዳኘው ሌላ አካል በመፈለግ ላይ ሳለ በሬን ያገኘውና የሆነውን ሁሉ በዝርዝር ካስረዳው በሁዋላ ዳኝነቱን ይጠይቀዋል፤ በሬም ነገሩን ከሰማ በሁዋላ "አንተ እኔን ጠምደህ መሬት እያሳረስክ ይህም አልበቃ ብሎህ በጅራፍ የምትገርፈኝ አይደለህ? ስለዚህ በዚህ ጉዳይ ላይ እኔ ላንተ ዳኝነት አልሰጥም ሌላ ዳኛ ፈልግ" ይለዋል። ሰውየውም በነገሩ እያዘነ ሌላ ዳኛ በመለለግ ላይ ሳለ ፈረስን ያግኘውና ከእባቡ ጋር ያልተግባቡበትን ነገር ካስረዳው በሁዋላ ዳኝነቱን ይጠይቀዋል፤ ፈረሱም መልሶ "አንተ ወገቤ ላይ ተቀምጠህ እየጋለብከኝ ይህም አልበቃ ብሎህ በአለንጋ የምትገርፈኝ አይደለህ? ስለዚህ እኔ ላንተ ዳኝነት

ልሰጥ አልችልምና ሌላ ዳኛ ፈልግ" ይለዋል። ሰውየው ተስፋ ሳይቆርጥ ከዚህ ክገባበት ጣጣ የሚገላግለው መለኛ ዳኛ መፈለጉን ቀጥሎ በመጨረሻ ቀበሮን ያገኘና የሆነውን ሁሉ ካስረዳት በሁዋላ እንድትዳኛቸው ይለምናታል፤ ቀበሮም ትንሽ ካሰበች በሁዋላ ወደ እባቡ እየተመለከተች "እባብ ሆይ በሰው አናት ላይ ሆነህ በጣም ነው የምታምረው፤ መሬት ላይም ሆነህ እንዲሁ ታምር ነበር እንዴት? እንዴት እስከ ዛሬ አላስተዋልኩም?" ትለዋለች። እባብም በቀበሮ ንግግር ኮራ ብሎ "እንዴታ! እኔ የትም ብሆን ወብቴ ያው ነው፤ ከፈለግሽ ማየት ትችያለሽ" ይልና ከሰውየው ራስ ላይ ዘሎ መሬት ዱብ ይላል። በዚህ ጊዜ ቀበሮ "እባብ መሬት ወርዷል፤ መሬት ላይ ድንጋይ ሞልቷል፤ ከዚህ በሁዋላ ሰው ሆይ እወቅበት" ትልና በሩጫ ከአካባቢው ትሰውራለች፤ ሰውየውም የቀበሮ መልእክት ወዲያው ስለገባው እባቡን በድንጋይ ቀጥቅጦ ከገደለ በሁዋላ በሰላም ወደ ጉዳዩ ሄደ ይባላል።

ምሳሌያዊ አነጋገሮች

- በጨው ደንደስ በርበሬ ተወደስ
- የቆጡን አወርድ ብላ የብብቷን ጣለች
- ስም ከበቃብር በላይ ይውላል
- ባለቤት ካልጮኸ ጎረቤት አይረዳም
- ለተቀማጭ ሠማይ ቅርቡ ነው
- ላም ባልዋለበት ኩብት ለቀማ
- አይጥ በበላ ዳዋ ተመታ
- ፍየል ከመድረሷ ቅጠል መበጠሷ
- ሥራ ያጣ መነኩሴ ቆቡን ቀዶ ይሠፋል
- ድር ቢያብር አንበሳ ያስር
- ታሞ ከመማቀቅ አስቀድሞ መጠንቀቅ
- ሲሮጡ የታጠቁት ሲሮጡ ይፈታል
- ሥጋ ቁጠር ቢሉት ጣፊያን አንድ አለ
- የራሷ አሮባት የሠው ታማስላለች
- ሥራ ለሠራው እሾህ ላጣራው
- የምጣዱ እያለ የእንቅቡ ተንጣጣ
- በፈረስ የሚፈለጉትን ሰው በእግር ያገኙታል
- አስተውለው ካዩዋት ቁንጫም አይን አላት

- አንድ ያላት እንቅልፍ የላት
- የውሀ ጡር ባደረ እጅ ያስበላል
- እንደ ፈረስ የሚበላ ሰው እንደሰው የበላ እለት ይሞታል
- "በልቼ መጨረስ ቢያቅተኝ ጭሬ መበተን አያቅተኝም" አለች ዶሮ
- የጠፋ ስም ቢጥፉት አይታደስም
- ለራስ ሲቆርሱ አያሳንሱ
- ጮሃ የማታውቅ የጮኸች እለት ጥፋ ጥፋ ትላለች
- ካልጠገቡ አይዘሉም ካልዘለሉ አይሰበሩም
- ላም ባልዋለበት ኩበት ለቀማ
- ማማሰያው ስላማረ ወጡ አይጣፍጥም
- የአንድ ሺህ ማይል ጉዞ በአንድ እርምጃ ይጀመራል
- "ከሞቱ የሚያስፈራኝ መታሸቱ ነው" አለች አሉ ቁንጫ
- የጉረኛ ላሙ ሁለት እረኛው አስራ ሁለት
- የክብር ወንበሩን የሚሸከመው ባለቤቱ ነው
- ሞኝ ሰው ያለፈውን እንጂ መቆውን ጊዜ አያስብም
- ከደሃ ከመበደር ከባለጸጋ መለመን ይሻላል
- መልካም ስም ለክፉ ቀን ስንቅ ነው
- የቁንጫ ዝላይ ወንዝ አያሻግራትም
- የሆድ ውስጥ እሳት ባለቤቱን እንጂ ሌላውን አይፋጅም
- ነፈጉትም ዘገኙትም ጎተራው መጉደሉ አይቀርም
- ጥርፏ ያማረላት ከንፈሯን አትገጥምም
- በጉልበቱ የተመካን አንበሳ ጦጣ በብልጠት ታሸንፈዋለች
- ልፋ ያለው በህልሙ ድንጋይ ሲሸከም ያድራል
- ዝሆኖች ሲጣሉ የሚጎዳው ሳሩ ነው
- ሱሪን ለሰው አውሶ አትቀመጥበት አይባልም
- በቀን ያዩትን ጉድጉዋድ በጨለማ አይገቡበትም

- ሰነፍ እረኛ ከብቱ ካልራቀ አይመልስም
- "ማን እንደራሴ አይን ይቀላውጥልኛል" አለች ውሻ
- ሞቷ የቀረበ አይጥ የድመት አፍንጫ ትልሳለች
- እናትና ገበያ የሚሰጡት ነገር አይታወቅም
- አውቆ የተኛን ቢቀሰቅሱት አይሰማም
- ያልሰማ ጆሮ ከጎረቤት ያጣላል
- የወደቀ ግንድ ምሳር ይበዛበታል
- በቀኝም ተወጣ በግራ መድረሻው ያው ኮርቻው
- ውሀ ሲወስድ አሳስቆ ነው
- ዋሻ ውስጥ ተገብቶ ጨለማ አይፈራም
- የሚያጠግብ እንጀራ ከምጣዱ ያስታውቃል
- ሁለት እግር አለኝ ተብሎ ሁለት ዛፍ ላይ አይወጣም
- የማይተማመኑ ባልንጀሮች በየወንዙ ይማማላሉ
- ህልም ተፈርቶ ሳይተኛ አይታደርም
- ያወቁዋት ቅጠል መድሀኒት ትሆን አትመስል
- የፉክክር ቤት ሳይዘጋ ያድራል
- ፈረስ ያደርሳል እንጂ አይዋጋም
- አውቃለሁ አውቃለሁ ማለት እውቀት አይሆንም
- "እኔ ከሞትኩ ሰርዱ አይብቀል" አለች አህያ
- የሚያልፍ ጎርፍ አይውሰድህ ሟች ሽማግሌ አይርገምህ
- የነብርን ጭራ አይዙም ከያዙም አይለቁም
- ከአጋም የተጠጋ ቁልቁዋል ሲያለቅስ ይኖራል
- ካልተጠሙ የውሀ ጣዕም አይታወቅም
- መልካም አንደበት ከመልካም ሽቶ ይበልጣል
- ከጅብ ቤት ተኪዶ ስጋ አበድሩኝ አይባልም
- ካላስተነፈሱት ወተትም መናጫውን መስበሩ አይቀርም

- ምንም ወደላይ ርቃ ብትበር የአሞራ ሞቷ ያው መሬት ላይ ነው

እንቆቅልሽ

1. ዞራ ዞራ እራቷ ጥፊ
2. እናቷ ጥቁር ልጅቷ ነጭ
3. ብሄድ ብሄድ አትለየኝም
4. ልጅ እናቷን ደበደበች
5. ሺህ ዓይን እግር የሌላት
6. አራት እግር ያለው ወንዝ የማይሻገር
7. በህይወት እያለ ሳር ይበላል ከሞተ እህል ይበላል
8. የእናቴ መቀነት ብጠመጥመው አላልቅ አለኝ
9. ሲሄድ ውሎ ሲሄድ የሚያድር
10. ዞሮ ዞሮ መግቢያው ጭራሮ
11. መንገድ ላይ ቁጭ ብላ ሽንኩርት የምትልጥ
12. ሁለት ጥቢኛ በኮረብታ ስር
13. ጥርስ የላት ጥሬ መብላት አያቅታት
14. ገበያ አትወጣ የምትቀባው ቅቤ እታጣ
15. ልጅ እናቷን ትረግጣለች እናት መሬቱን ትደቃለች
16. አባቴ የሰጠኝ በትር እትጎብጥ አትሰበር
17. ያባቴ ፈረስ ጭራው ካልተያዘ አያርስ
18. ሹሩባዋን አሳምራ በጉድጉዋድ የምትኖር
19. ጠዋት በአራት እግር፣ ቀን ላይ በሁለት እግር፣ ማታ በሶስት እግር
20. ወደ ላይ ከወጣ የማይመለስ
21. የናቴ ጢቢኛ በእጅ አይገመስም
22. ጢማሙ ሽማግሌ ብርድልብስ ተከናንቦ
23. አይኗን ተኩላ ገበያ የምትወጣ
24. ትንሽ ምላጭ ሀገር ትላጭ
25. እናቲት ታያለች ልጅየዋ ትባላለች
26. ጸጉሯን አበጥራ ገበያ የምትወጣ
27. ጧት ጧት ተነስታ አፈር መላስ ነው ቁርሷ

28. በንጉስ ፊት ቆማ ሸንቷን የምትሸና
29. ጎረቤት ሆነው የማይተያዩ
30. ወድቆ የማይጠፋ ሌባ የማይሰርቀው

መልስ

1. ወንፊት	16. ስም
2. ጀበና እና ሲኒ	17. መቀስ
3. ጥላ	18. ጃርት
4. ክብሪት	19. ልጅነት፣ ወጣትነት፣ ሸምግልና
5. እንጀራ	20. ዕድሜ
6. አልጋ	21. ምስር
7. ስልቻ	22. በቆሎ
8. መንገድ	23. ባቂላ
9. ውሃ	24. አሳት
10. ዓይን	25. ጠመንጃና ጥይት
11. እንቅፋት	26. ሱፍ
12. ጆሮ	27. መጥረጊያ
13. ዶሮ	28. ጀበና
14. ትራስ	29. አይን
15. ሙቀጫና ዘነዘና	30. ዕውቀት

ግጥሞች

ሰኚ የተፈጥሮ ቅርስ

ሰኚ የሀገር ሀብት የሀገር ቅርስ፤

በያይነቱ የበሽታ ሁሉ ፈውስ፤

አንተ ነህ መድሃኒቱ የሁሉም መሰረት ታሪካዊ ቅርስ።

ኮሶ እንቆቆውና ዳማከሴው፤

ፈውስ ያስገኛል ለሚቀምሰው።

ሰኚ የታሪክ ማስታወሻ የተፈጥሮ ደን፤

ስነ-ምግባርን ገንብተህ ትውልድን ታንፃለህ፤

ለሀገር ለወገን ቅርስን ታቆያለህ።

ሰኚ ዘር ነህ ዘርህ ብዙ በማህደርህ የያዘክ፤

ለትውልድ አርአያ ነህ ባህል ያጎናፀፍክ፤

ሰኚ በትምህርት ቤት ሰኚ በሁሉም ቦታ፤

ወጣቱን እንዲያስብ ቆም ብሎ በእርጋታ፤

ለወጣቱ ትውልድ ታስገኛለህ ስነ-ልቦናዊ እርካታ።

ሰኚ ተፈጥሮን ታስቃኛለህ፤

ታሪክን ታወሳለህ፤

የተፈጥሮ ሚዛንን ታስጠብቃለህ፤

ለሰው ልጅ ሁሉም አንተነህ፤

ደራሲያን የፃፉልህ ቀመር የቀመሩልህ፤

መምህራንም በስፋት ያስተማሩልህ፤

ለወጣቱ ትውልድ ስነ-ምግባርን ታስተምራለህ፤

ታሪካዊና ባህላዊ ቅርስን ታስቃኛለህ፤

ለቀጣዩ ትውልድ ታሪክንና ቅርስን ታቆያለህ።

ከመ/ር ጌታቸው አታሌ

የሮጌና ገሜ ት/ቤት

የሰኚ ክቡብ አባል

ዛሬች

እፅዋቶች አረንጓዴ ለምለሞች

ለእንስሳም ለሰውም ጥላ ከለላዎች

ድንቅ ብርቅዬ የእንስሳቶች መኖሪያ

ሕይወት ያላቸው በሙሉ መመኪያ

የአየር ሚዛን መጠበቂያ

ድርቅ እንዳይመጣ የሁሉም መከለያ

ዛሬች እኮ ናቸው የእኛ መከራያ

ዛሬች እኮ ናቸው የእኛ መጠለያ

ዛሬችን አንቁረጥ እናሳርፍባቸው መጠለያ

እንዳይታጣ የእንስሳቶች መኖሪያ

ዛሬችን እንትከል እንዳይዛባ አየር

በውሃ እንዳይሸረሸር እንዲጠበቅ አፈር

በተመቻቸ ሁኔታ እንዲኖሩ እንስሶች

መኖር እንዲችሉ ሁሉም አእዋፋቶች

የተሟላ ኑሮ እንዲኖሩ ሰዎች

ከእንግዲህ ሰዎች ዛሬችን እንንከባከባቸው

እንዳጎዱብን እንስሳቶች በደንብ እንያዛቸው

አረንጓዴ ሆኖ ውበት እንዲሰጠን

በህብረት ሆነን እንንከባከብ እፅዋትን (2)

ከተማሪ ውድነሽ ሞገስ

8ኛ ክፍል

22/06/02

ወጣቱ ተነሳ

ወጣቱ ተነሳ በትኩረ መንፈስ
 ኃላ ቀር ብለህ ሳትከላልስ
 ባህል ያደምቅሃል ይሆንህል ሞገስ
 ሰኚም ሊያለማ ቆሞአል ከጎንህ
 መልካ ሰኚም አለ ከፊት ከኃላህ
 ባህልህን አጠንክር ይሁን ምስሶህ
 መልካ ሰኚ አውታር ዘላቂ ግድግዳ
 ወጣቱ እንዲዳብር እንዳይቀር በሜዳ
 እምነቱ እንዲሰፋ እንዳይገባ ባዳ
 ባህልና ቅርስህ ከኃላ እንዳይከዳ
 ላንተ ነው የቆመው ካሁኑ ተረዳ
 ተረከብ እያለ አምኖብህ መንግስት
 መሬትህን አልብስ በበቀለ አትክልት
 ማደሪያ ጠፍቶበት አዕዋፍ ተንጫጫ
 የዱር እንሰሳትም አጣ መቀመጫ
 ስምክን እንዳስጠራህ በሩጫ ለዋንጫ
 ሀገርክን አሳያት የባህል አቅጣጫ
 አረንጓዴ ደኑ ዝናብ የሚያመጣ
 ተጠርጎ ታጠበ እንደ ሽማ ነጣ
 በርክክብ ጊዜ እንዳይመጣ ጣጣ
 በደን ሽፍናት ወፍ እዛፍ ላይ ይውጣ
 ድኩላና ነብሩ ይኖር ነበር ጥሻ
 ደኑ ተቃጥሎበት ገባ ገደል ዋሻ
 የቅርስ መጥፋት ነው ይኸ ምልክት
 የባህል መጥፋት ነው ይኸ ምልክት
 ወጣት አስብበት ሆነህ መሠረት
 በዕፅዋት ውስጥ ነበር ፍቱን መድሃኒት
 በደን ውስጥ ነበር ፈዋሽ መድሃኒት
 አብሮ ገደል ገባ ሽፋኑን በማጣት
 ጥፋቱ ተገትቶ እንዲመጣ ልማት
 ወጣቱን ለማነጽ በሰኚ ትምህርት
 መልካ ምጥቶልህል ወጣቱ ተመልከት
 የሁለቱ አመራር ሲመሰርትህ
 ምድሪቱ ታውቃለሽ ላገር መቆምህ
 ቅርሳችህ ከኃላ ታድሶ ካልመጣ
 ባህላችን ከኃላ ታድሶ ካልመጣ
 መሬቱ ለምልሞ ቅጠል ካላወጣ
 መስሎ ነው እሚታየው የደረቀ ቋንጣ
 ባህላችን ይከበር ከእጃችን አይውጣ።

ከአባት ፀጋዬ ታፈሰ
 የሰኚ አዛውንት
 ሆለታ

ታሪክ እንድትሠራ

ለአገር ተቆርቋሪ ለውዲቷ ምድር
መልካ ተሠማርቷል ባህል እንዲዳበር
ባህላችን ተንቃ አቅጣጫዋን ለቃ
መልካ ከነ አባሉ ወጣ ለጥበቃ
መልካ ትምህርቱን ሲያቀርብ በሰፊ
ወጣቱ ከዕውቀቱ ካልሆንክ ተሳታፊ
ኃላ ይቆጭሃል ተመልሶ አይመጣ
የጥንት ባህልህን አሻራ እንዳታጣ
ባህል ከላሸቀ ያስከትላል ቁጣ
የአባት የናትህን ይዘህ ሽቅብ ወጣ
ሰኚ አቅርቦልሃል አመርቁ ትምህርት
ሲጠራህ አቤት በል ሲልክህ ወ ት
ለበገ ነውና የጥሪው መልዕክት
ጀግንና ወጣ ደኑን በማልማት
ባህሉን ከተፈጥሮ አጣምረህ ይዘህ
አዛውንት ያውቃሉ ብለህ ተነስተህ
የትናንቱን ገድል ዛሬም አድስህ
በትምህርት አንፀህ በምርምር ገፍተህ
ታሪክን ስታኖር አንተን ለሚተካህ
ለጥሩ ዘርነት ተምሳሌት ሁነህ
ዘወትር ትኖራለህ በሥራህ ለምልመህ
አሁን ካልተካፈልክ ከመልካ መረቅ
አሁን ካልተቋደስክ ከባህልህ ፀዲቅ
ዘመንኩኝ በማለት የራስህን ስትለቅ
ለአገር ሽክም ሆነህ ለቤተሠብ ጭንቅ
እንደሙጃ መከር በጥቅምት ሳትደርቅ
ታሪክ እንድትሠራ ባህልህን ሳትለቅ።

ከአባት ፀጋዬ ታፈሰ
የሰኚ አዛውንት
ሆለታ